

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE:

Prevence kriminality mládeže v ČR

Youth criminality prevention in the Czech Republic

Zpracovala: Bc. Jana Lhotová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala sama a to pouze na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze, 13.srpna 2008

Mé poděkování patří panu doc. Buriánkovi za jeho laskavé vedení mé diplomové práce a za předávání znalostí v průběhu celého studia sociologie, velice cenných pro napsání této práce.

Ze srdce děkuji mé rodině a Tomášovi Vyhnálkovi za jejich podporu a lásku.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou prevence kriminality mládeže v České republice, tedy hledáním optimálních prostředků k dosažení pozitivní socializace jedince a předejití jeho možného protispolečenského jednání.

Práce je rozdělena na dvě části – na část teoretickou a analytickou. V první části je definován obsah a cíle preventivní politiky a představeny rozdílné přístupy preventivní práce vč. vymezení cílových skupin, na něž jsou její aktivity zaměřeny. Dále jsou zde pojmenovány faktory subjektivního a objektivního charakteru, jež mohou mít vliv na protispolečenské chování mládeže, neboť jisté charakteristiky sociálního prostředí či určité osobnostní charakteristiky jedince indikují větší pravděpodobnost k páchání přestupků. Jádrem teoretické části diplomové práce je přehled kriminologických teorií, usilujících o odhalení příčin kriminality. Tato kapitola zachycuje vývoj a základní teze sociologických koncepcí, jež tvoří jádro kriminologické teorie, a pro úplnost podává rovněž přehled biosociálních teorií a teorií osobnosti. Zvláštní důraz klade na teorii kontroly a obecnou teorii kriminality T. Hirschiho a M. Gottfredsona, neboť tyto teorie patří mezi nejnovější a nejuznávanější s ohledem na jejich relevanci a komplexnost, spočívající v důrazu na korelaci faktorů individuálních a sociálních, a zároveň mající největší přínos pro tvorbu preventivních politik a programů. Závěrečná kapitola teoretické části diplomové práce se pak věnuje systému prevence v České republice, představuje typy programů, realizované na místní i státní úrovni, a ukazuje příklady preventivních aktivit nestátních neziskových organizací.

Analytická část diplomové práce se zaměřuje na výsledky výzkumu kriminality mládeže, realizovaného v ČR v r. 2006 FF UK v rámci International Self-Reported Delinquency Study 2 (ISRD-2). Analýza se zabývá zejména aspekty trávení volného času, sociální vazbou a kontrolou, a ukazuje souvislosti mezi subjektivními a objektivními faktory - tj. osobností jedince, prostředí, ve kterém se pohybuje, jeho sociálních pout či dohledu ze strany rodiny / školy - a mírou jeho delikventního, resp. problémového chování.

Cílem diplomové práce je snaha reflektovat teoretická východiska prevence kriminality ve světle provedené analýzy a na základě toho pak představit návrhy a doporučení pro praktickou prevenci. Práce si neklade za cíl navrhnout konkrétní preventivní programy či projekty, ale vystihnout vhodné směřování preventivní politiky. S ohledem na implementaci preventivních programů pro děti a mládež hledá nejvhodnější formy preventivní intervence.

Abstract

This study focuses on the prevention of juvenile delinquency in the Czech Republic while defining the best possible means for an individual to achieve positive socialization and develop protection against anti-social behavior.

The study is divided into two sections – theoretical and analytical. The first section aims to: describe criminal prevention strategies and their philosophy and goals; present different methodologies for prevention; and define target groups. It also gives an account of objective and subjective factors that may influence anti-social behavior in youth, since it is proven that particular characteristics of the social environment or personality can increase the likelihood of committing a crime. The core of this theoretical study includes an overview of criminological theories, which seek to reveal the roots of criminal behavior. Also described is the evolution of salient ideas in this sociological framework, which form the basis for criminological theory, along with a summary of biosocial and psychological theories. A special focus is on the Social Control Theory and General Theory of Crime published by T. Hirschi and M. Gottfredson in the 90's, considered to be the most complex and relevant theories of social prevention due to their emphasis on the correlation of individual and social factors. Moreover this theory's biggest contribution is in the design of preventative strategies and initiatives. The last chapter of the theoretical portion is dedicated to describing the system of prevention in the Czech Republic while introducing different types of programs, implemented both on the local and national level, and at the same time giving examples of activities in the non-governmental sector of Prague.

The second half of the study analyses the results of research on the criminality of youth, conducted in the Czech Republic in 2006 by the Faculty of Philosophy and Arts, Charles University from the perspective of the International Self-Reported Delinquency Study 2 (ISRD-2). The analysis deals specifically with aspects of leisure time and social control to show how different subjective and objective factors (such as personal characteristics, social environment, social control from the family side, etc.) are connected to delinquent or risky behavior.

The study aims to reflect the theoretical approaches of social prevention from the view of the above mentioned analyses and to provide recommendations for practical implementation. The study does not aspire to propose concrete preventative programs, but aims to identify the most suitable framework for the creation of preventative policies.

Obsah

ÚVOD	7
I. TEORIE A SYSTÉM SOCIÁLNÍ PREVENCE	10
1. Vymezení pojmu „prevence kriminality“	10
1.1 Sociální prevence	12
1.2 Situační prevence	15
2. Rizikové a ochranné faktory	17
3. Teoretická východiska kriminologie	21
3.1 Biosociální teorie	21
3.2 Teorie osobnosti	23
3.3 Sociologické koncepce	27
3.3.1 Teorie sociální kontroly	33
3.3.2 Obecná teorie kriminality	36
4. Systém prevence v České republice	39
4.1 Programy prevence kriminality na místní úrovni	40
4.1.1 Program PARTNERSTVÍ	42
4.2 Programy prevence kriminality na státní úrovni	43
4.2.1 Systém včasné intervence	44
4.3 Realizátoři prevence	46
II. ANALÝZA DELIKVENCE MLÁDEŽE V ČR	48
5. Výzkum delikvence mládeže ISRD-2	49
6. Základní charakteristiky souboru	

51	
6.1.Problémové chování	51
6.2 Delikventní chování	52
6.3 Pohlaví a věk	53
7. Trávení volného času	56
8. Rodina, sociální vazba a kontrola	64
ZÁVĚR	70
Použitá literatura	73
Seznam tabulek a grafů	74
Příloha 1: Vymezení základních pojmů	75
Příloha 2: Dotazník ISRD-2	77

ÚVOD

motto: „**Mieux prevenir que guerir**“ (Lépe předcházet než léčit) -

francouzské přísloví -

Delikvence dětí a mládeže je nevyhnutelným sociálním jevem každé společnosti a je tradičně jednou z klíčových oblastí, na kterou je zaměřena pozornost kriminologů i široké veřejnosti. Zkoumání charakteristických rysů a účinnosti jednotlivých způsobů reakce společnosti na kriminalitu mládeže pomáhá odhalovat příčiny kriminálního chování a vede rovněž k nalezení efektivních nástrojů v boji proti kriminalitě. Kriminologové i sociologové si kladou neustále otázky, jdoucí zejména po příčinách delikventního chování, a hledají cesty, jak snížit riziko dětské delikvence a zamezit případné budoucí kriminální kariéře delikventních dětí v dospělosti.

Spíše než na represí jako prostředku regulace asociálního či antisociálního jednání je v kriminologické teorii i praxi důraz kladen na nalezení optimálních prostředků k dosažení pozitivní socializace jedince a předejití jeho možného protispolečenského jednání – tedy na prevenci. Naprostá většina odborníků se domnívá, že snižování kriminality vede primárně přes preventivní aktivity a že represe je až jedním z posledních prostředků při zvládnání asociálních či antisociálních projevů občanů.

V České republice se strategie prevence kriminality začala hlouběji rozvíjet a postupně zavádět v praxi až v devadesátých letech 20. století, kdy vlivem velkých změn ve společnosti došlo k výraznému nárůstu kriminality a vyvstala tedy řada otázek, jak stoupající vlně trestné činnosti zamezit.

Diplomová práce podává přehled teoretických kriminologických koncepcí, systému a aktérů prevence kriminality dětí a mládeže v České republice a typů programů, resp. projektů, které jsou v rámci tohoto systému realizovány, a definuje tak přístup různých subjektů (státního či nestátního charakteru) k řešení problému kriminality dětí a mladistvých. Součástí diplomové práce je rovněž analýza dat mezinárodního kriminologického výzkumu delikvence mládeže, resp. dat získaných v rámci realizace tohoto výzkumu na území České republiky v r. 2006. Protispolečenské chování je zde dáno do souvislosti s rodinným zázemím jedinců, způsobem trávení volného času, vztahem k vrstevníkům a škole a jejich osobnostních

rysech. Na základě výsledků této analýzy je zkoumána platnost nejnovějších kriminologických teorií a s ohledem na implementaci preventivních programů pro děti a mládež hledány nejvhodnější formy preventivní intervence.

První kapitola diplomové práce definuje prevenci kriminality jako takovou. Popisuje, co je obsahem a cílem preventivní politiky a představuje dva rozdílné přístupy preventivní práce – prevenci sociální, jež usiluje o předání pozitivních vzorců a akceptovaných norem a hodnot a přispívá tak k větší socializaci jedince a jeho integraci do společnosti, a prevenci situační, jež hledá takové prostředky, které by ve svém důsledku přinesly delikventům více námahy a ztrát než zisku a odradily ho tak od páchání přestupků. Oba tyto přístupy působí jak plošně na celou společnost, tak na skupiny znevýhodněné či minoritní včetně jedinců asocialitou nebo trestným činem již zasažených.

Druhá kapitola se snaží pojmenovat faktory jak subjektivního, tak objektivního charakteru, jež mohou mít vliv na protispolečenské chování mládeže. Nejrůznější vědecké studie totiž dokazují, že jisté charakteristiky sociálního prostředí jedince či určité jeho nekorigované osobnostní charakteristiky indikují větší pravděpodobnost k páchání přestupků. Stěžejní kapitolu teoretické části práce tvoří přehled kriminologických teorií, usilujících o odhalení geneze kriminality. Tato, v pořadí třetí, kapitola diplomové práce tedy zachycuje vývoj a základní teze sociologických koncepcí, které tvoří jádro kriminologické teorie, a pro úplnost podává rovněž přehled biologizujících teorií a teorií osobnosti. V popisu sociologických koncepcí je zvláštní důraz kladen na teorii kontroly a obecnou teorii kriminality T. Hirschiho a M. Gottfredsona, neboť tyto teorie patří mezi nejnovější a nejuznávanější s ohledem na jejich relevanci a komplexnost, spočívající v důrazu na korelaci faktorů individuálních a sociálních. Tyto teorie mají zároveň největší přínos pro tvorbu preventivních politik a programů.

Závěrečná čtvrtá kapitola teoretické části diplomové práce se věnuje systému prevence v České republice. Představuje typy programů, realizované na místní i státní úrovni, a ukazuje příklady preventivních aktivit nestátních neziskových organizací.

Analytická část diplomové práce se zaměřuje na výsledky výzkumu kriminality mládeže, realizovaného v ČR v r. 2006 Filosofickou fakultou UK v rámci International Self-Reported Delinquency Study 2 (ISR-D-2). Metodou tzv. self-reportů byly získány informace o delikvenci a rizikovém chování dětí v České republice ve věku 12-15let. Cílem této analýzy, zaměřené zejména na aspekty trávení volného času, sociální vazbu a kontrolu, je ukázat

souvislosti mezi subjektivními a objektivními faktory (tj. osobnost jedince, jeho sociální vazby či kontrola ze strany rodiny / školy) a faktory protispolečenského chování, jak je popisují osobnostní a sociologické teoretické koncepty, uvedené v části I této práce. Velikost sledovaného souboru je za použití vah 2283, data byla zpracována v programu SPSS.

Cílem diplomové práce je reflektovat teoretická východiska prevence kriminality ve světle provedené analýzy a na základě toho pak představit návrhy a doporučení pro praktickou prevenci. Práce neaspiruje na navržení konkrétních preventivních programů či projektů, ale snaží se vystihnout vhodné směřování preventivní politiky.

Na problematiku prevence delikventního nebo problémového chování dětí a mládeže se však nemusíme dívat pouze optikou preventivních programů a strategií nebo multifaktorových kriminologických koncepcí. Téměř každý z nás je nebo v průběhu svého života bude rodičem a všichni tak do jisté míry hledáme odpovědi na otázky, čím vším je formována osobnost dítěte, do jaké míry přebírá vzorce chování z rodiny, ve které vyrůstá, nebo zda je jeho chování naopak determinováno spíše geneticky, jak velký vliv mají na jeho jednání pouta, která si vytváří ať už k rodině, škole nebo komunitě, anebo jak ho ovlivňuje prostředí a vrstevníci, se kterými tráví svůj volný čas. Tato práce neusiluje o zodpovězení všech těchto otázek, ale snaží se přispět k většímu porozumění skutečností, jež dnes ovlivňují chování mladých lidí.

V diplomové práci, zejména v její druhé části, jsou na různých místech užity pojmy mládež – dítě – mladistvý či delikvence - kriminalita. Jejich trestně-právní definice je uvedena v Příloze č.1 této práce, na tomto místě je však třeba uvést, že pro účely diplomové práce je vymezení těchto pojmů chápáno (zejména s ohledem jejich obsahovou blízkost a stylistickou flexibilitu) poněkud volněji – spíše ve smyslu vnímaném širokou veřejností, kdy dochází k překrývání daných pojmů, resp. nejsou striktně dodržovány vymezené věkové hranice pro jednotlivé kategorie. Na výstupy analýzy a jejich interpretaci to však nemá žádný vliv.

I. TEORIE A SYSTÉM SOCIÁLNÍ PREVENCE 1.

Vymezení pojmu „prevence kriminality“

Zločinnost či páchaní drobných přestupků lze regulovat dvojím způsobem. Veškerá opatření zahrnuje kriminální politika, jejíž součástí je nejen politika trestní, tedy ochrana vymezených společenských a individuálních zájmů prostředky trestního práva, ale i prevence kriminality. Většina odborníků se shoduje v tom, že snižování kriminality by mělo vést primárně přes preventivní aktivity; represe je až jedním z posledních prostředků na dlouhé cestě zvládnutí asociálních či antisociálních projevů občanů. Zatímco trestní politika má především defenzivní a reaktivní charakter (reaguje na spáchání trestného činu), preventivní politika spočívá v ofenzivních a aktivních strategiích, zaměřených na předcházení trestné činnosti a omezování příležitostí k jejímu páchání¹. Jejím prostřednictvím lze působit nejen na kriminální projevy, ale i na širší spektrum deviantního chování, resp. sociálně patologických jevů, které samy o sobě nejsou trestné ve smyslu trestního práva, ale jako kriminogenní faktory působí při vzniku kriminality.

Prevence představuje soubor nejrůznějších aktivit, zaměřených na odstranění, blokaci či oslabování faktorů, které jsou považovány za příčiny kriminality nebo které ji stimulují (kriminogenní faktory) a spočívá ve snaze kriminalitě předcházet, snížit pravděpodobnost vzniku a výskytu trestných činů a redukovat sociálně patologické jevy, které představují podhoubí kriminality. V tomto smyslu představuje preventivní politika komplexní přístup k příčinám kriminality a činitelům, které ji stimulují. Konkrétní podoba preventivní politiky je ovlivněna nejen velikostí a kapacitou okruhu osob a institucí, ochotných a schopných se do preventivních aktivit zapojit a množstvím prostředků, které jsou na prevenci věnovány, ale i stavem práva, společenské morálky a společenského vědomí, které je důležité pro vymezení určitých projevů chování jako nežádoucích do té míry, že je považováno za potřebné uplatňovat vůči nim preventivní aktivity².

Prevence tedy cíleně usiluje o to, aby nedocházelo k závažnějšímu narušení nejdůležitějších společenských norem.

Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str. 52
Tamtéž

Zaměříme-li se na děti a mládež, můžeme konstatovat, že cílem působení v oblasti prevence sociálně-patologických jevů je dítě odpovědné za vlastní chování a způsob života v míře přiměřené jeho věku s dostatečnou duševní odolností vůči stresu, negativním zážitkům a vlivům, schopné dělat samostatná rozhodnutí. Za tímto účelem musí být vybaveno přiměřenými sociálně psychologickými dovednostmi, aby bylo schopné řešit, případně nalézt pomoc pro řešení problémů. V dítěti musí být pěstován vyhraněný negativní vztah k návykovým látkám³.

Problematikou prevence kriminality se poměrně obsáhle zabýval také poslední *kongres OSN o prevenci kriminality* a trestní justici, který se konal v Bangkoku v dubnu 2005. Pozornost kongresu se zaměřila především na strategie a osvědčenou praxi v oblasti prevence, zejména s ohledem na městskou kriminalitu a ohroženou mládež. Kongres upozornil na zvyšující se míru urbanizace ve světě, zvyšující se rozdíly v příjmech jednotlivých skupin obyvatelstva a jejich přístupu ke službám a na dopady, které tyto skutečnosti mají na děti a mládež. Upozornil na rostoucí kriminalitu, násilí, ale také na viktimizaci mládeže a zdůraznil význam strategických preventivních postupů a opatření vůči těmto jevům. V přijatých doporučeních zejména vyzval všechny členské státy aby přijaly a uplatňovaly Směrnice po prevenci kriminality, zdůraznil význam komplexních strategií prevence a přesunu pravomocí na oblastní orgány, začleňování ohrožené mládeže, zacílení na jednotlivé skupiny mládeže, zvláště mládeže v nejchudších oblastech a mládeže ohrožené exkluzí, využívání alternativ umístění v nápravných zařízeních a postupů restorativní justice, přizpůsobování opatření místním podmínkám a pak zvláště trvalé monitorování a vyhodnocování realizace strategií a opatření.⁴

V rámci preventivních aktivit rozlišujeme prevenci sociální a situační.

Pilař, J.: Sborník příspěvků „Společenské podmínky vzniku sociálních deviací“, duben 2007, MČSS, s. 52-58
11. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici. Základní dokumenty kongresu. IKSP, Praha 2006

1.1 Sociální prevence

Sociální prevence usiluje o to, aby se občanům (jak těm, kteří nemají s dodržováním konsensuálních norem problémy, tak těm, kteří již některé normy či hodnoty společnosti narušují) vysvětlila nutnost a potřebnost podřízení se určitým standardům společenské etiky. Sociální prevence tedy usiluje svými projekty u jedince o internalizaci potřeby stát se „řádným“ občanem a odmítnutí delikventních a asociálních vzorců chování⁵. Sociální prevence pracuje s programy a projekty, které usilují o předání pozitivních životních vzorců, akceptovaných norem a hodnot, a to prostředky socializace a edukace. Jedná se o programy zaměřené na působení rodiny, školní výuku, formační působení zájmových organizací, různě koncipované osvětové a přednáškové aktivity, zaměřené kurzy, nejrůznější druhy poradenství apod.

V rámci tzv. **primární prevence** jsou tomuto působení vystaveni všichni lidé, ať již např. v rámci výchovy ve školách, na základě působení medií či běžně žitého života se spoluobčany. Konkrétními, programy, realizovanými např. nestátními subjekty v rámci koncepce prevence kriminality hlavního města Prahy, mohou být⁶:

- specifické osvětové programy na zvýšení právního vědomí dětí i dospělých, aby věděly, co je trestný čin, co je přestupek a jaké mohou očekávat sankce, vyjasňovat hranice dovoleného a nedovoleného jednání
- rodinné poradenství zajišťující síť poraden pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy
- podpora aktivit dětí a mládeže v oblasti volného času (zejména rizikové mládeže) podpora volnočasových aktivit
- pedagogicko psychologické poradenství zajišťující síť pedagogicko-psychologických poraden

Sekundární prevence se svými programy zaměřuje na tu část populace, která není obklopena většinou pozitivně orientovanou společností a má již kontakt s znevýhodňujícími faktory. Preventivní aktivity si tak všímají jedinců, kteří žijí ve společensky nepodnětném prostředí, lidí z neúplných rodin, z rodin zasažených nějakým typem závislosti či v jiné negativní životní situaci, minoritních skupin klientů, klientů ohrožených sociálním vyloučením, osob

⁵ Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str. 84

⁶ Koncepce prevence kriminality hlavního města Prahy; příloha č. 1 k usnesení ZHMP č. 20/05 ze dne 29.6.2000; str. 12-13

nezaměstnaných či ekonomicky nesaturovaných, jedinců či skupin vůbec či málo kvalifikovaných apod. Tento výčet lze opět doplnit příkladem konkrétních programů nestátních organizací, podporovaných v rámci koncepce prevence kriminality hl. města Prahy: Programy zaměřené na děti ulice:

- podpora práce streetworkerů - rozšíření sítě na všechny potřebné lokality
- podpora vzniku nízkoprahových center pro děti a mládež trávící většinu volného času na ulici
- podpora specifických programů sociální práce s příslušníky subkultur - graffiti, alternativní kultura, skateboardisté

Programy pro dysfunkční a sociálně slabší rodiny

- rozšíření nabídky služeb sociální pomoci - poradny pro rodinu, krizová centra a podpora sociální intervence do rodin
- prohloubení následné péče o děti opouštějící ústavní zařízení - podpora zřizování domů na půli cesty

Terciální strategie prevence považuje za svůj objekt působení již asocialitou zasažené jedince či skupiny. Zde se již jedná o speciálně koncipované resocializační a reedukační - často výrazně individualizované – projekty. Tyto projekty mohou jsou zaměřené např. na⁷:

- prohloubení spolupráce mezi kurátory, probačními pracovníky a pracovníky odpovědnými za výkon obecně prospěšných prací na jednotlivých městských částech
- rozšíření nabídky institucí, kde je možné vykonávat obecně prospěšné práce
- rozšíření nabídky psychosociálních sociálních služeb, které mohou být alternativou trestu odnětí svobody ve smyslu §26 odst. 4 trestního zákona
- prohloubení kontinuální sociální práce s pachateli trestných činů (kurátoři, dobrovolníci) – s zaměřením primárně na prvotrestané, mládež a celé rodiny klientů - opět intervence do rodin
- podporu využívání alternativních trestů
- podporu aktivit občanských sdružení a institucí, které pracují s pachateli trestných činů v rámci uložení alternativního trestu
- podporu aktivit občanských sdružení a institucí, které pracují s oběťmi trestných činů

Velká část programů sociální prevence je koncipovaná tak, aby se spolehla spíše na nepřímé preventivní působení než na působení přímé. Zkušenost ukazuje, že tyto nepřímé postupy jsou úspěšnější, jsou klienty lépe akceptovány. Přímé etické či edukační působení nemívá dostatečný ohlas (zvláště v rámci sekundární či terciální prevence) u klientů, kteří je většinou vyhodnotí jako určitý typ mentorování a neoprávněného zasahování do života, naopak nepřímé socializační a edukační působení je jakoby vedlejším produktem činností, které lidé mnohdy spontánně akceptují.⁸ U těchto druhů projektů je třeba mít stále na mysli, že vytvoření podmínek a obstarání prostředků pro preventivní práci ještě zdaleka nemusí znamenat, že budou samy o sobě preventivně působit. Někdy jsou nabídnuté prostředky sociální práce spíše prostředky kontaktními, jež umožňují další následnou socializační činnost. Ve většině případů je třeba pro splnění preventivních cílů těchto prostředků zajistit nějakou sociální asistenci, tj. někoho, kdo by průběžně pečoval o zachování preventivního směru probíhajících akcí.

Programy a projekty sociální prevence jsou též zaměřovány na eliminaci či oslabení různých nežádoucích vlivů ve společnosti, které podporují vznik a rozvoj nejrůznějších forem sociální patologie a na posilování pozitivních společenských vazeb. Programy sociální prevence a jejich projekty jsou tedy zaměřeny nejen na modifikaci životních osudů jednotlivců či jejich skupin, ale směřují i k vylepšování sociálního prostoru, ve kterém se odehrává socializace a edukace. Existují nejrůznější programy a projekty podpory rodiny, školních kolektivů, místních společenství a regionálních uskupení. Projekty jsou též směřovány na podporu osob, které se vymanily zpod vlivu nějaké závislosti.

⁸ Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str. 85

1.2 Situační prevence

Situační prevence přistupuje k problematice kriminality a s ní spojených asociálních jevů z poněkud odlišných pozic než prevence sociální. Teorie situační prevence vychází z poznatku, že uskutečňování asociálních činů má ze strany pachatelů nějaké vnitřní zákonitosti, že to není činnost zcela náhodná a nepředvídatelná. Všimá si, že určitá místa jsou pro spáchání trestného činu typičtější než jiná, že určité druhy kriminality mají své časové pravidelnosti, že určité situace se opakují v souvislosti s určitými typy delikvence atp. Z tohoto poznání se pak odvíjejí nejrůznější projektové pokusy pozměnit časové, prostorové a organizační podmínky lokalit tak, aby se z hlediska posouzení možného pachatele staly těžko použitelnými pro zamýšlený zločin. Zastánci situační prevence se domnívají, že si možný pachatel vytváří ve své hlavě tzv. kognitivní mapu, do které ukládá argumenty pro a proti spáchání určitého deliktu, přičemž se o něj pokusí pouze tehdy, jestliže klady jeho subjektivního vyhodnocení převáží nad zápory spáchání deliktu. Situační prevence příliš nesází na tvorbu vnitřních zábran, které by měly možného pachatele odradit od spáchání deliktu, svoji naději spíše vkládá do představy, že se možný pachatel dopustí pouze takového deliktu, který mu přinese více zisku než ztrát a námahy. Projekty situační prevence tak směřují jednak k snížení možností spáchat delikt (objekt možného deliktu je špatně dostupný či dobře chráněný – zvyšuje se nebezpečí odhalení), jednak k nastolení situace nevýhodnosti spáchání deliktu (riziko je větší než zisk), jednak k tomu, aby možný výnos z případně provedené trestné činnosti byl co možná nejmenší.

V souvislosti s koncepcemi situační prevence se začal vytvářet zvláštní druh preventivních projektů, které jsou zaměřeny na ochranu možných obětí deliktů (prevence viktimmnosti). Z kriminologických studií je totiž mimo jiné možno dovodit, jak se má občan chovat aby se nestal obětí trestné činnosti, a jestliže se jí již stal, jak následky této skutečnosti minimalizovat, popřípadě, jak předejít jejich opakování. I v této preventivní činnosti se rozlišují projekty primární, sekundární a terciální povahy.

Primární prevence viktimmnosti pracuje na základě elementární osvěty, apeluje na základní odpovědnost občanů, připomíná základní chyby při ochraně zdraví a majetku a doporučuje obecné zásady obezřetnosti a ukázněnosti, vyučuje základní postupy při vyhledávání pomoci (např. tísňové linky policie) atp. K této problematice lze namátkou upozornit na takové postupy primární prevence jako jsou různě koncipovaná upozornění na vhodnost uzavírání

vchodů domů, nepouštění cizích lidí do bytů, příručky o zásadách bezpečného pohybu po ulici a zásadách obrany v případě napadení, používání bezpečnostních signalizačních a obranných pomůcek v ohrožení, informační kampaně vztahující se k problematice čelení nebezpečí drog, násilí, znásilnění či sexuálního zneužívání nejrůznějšího druhu, akce, které mají za cíl snížit možnost okradení (př. monitorovací prostředky) apod.

Sekundární prevence viktimnosti se pak zaměřuje na skupiny občanů, které jsou častěji či intenzivněji napadány (pracovníci bezpečnostního aparátu, obsluha čerpacích stanic, úředníci bankovních domů, poštovní doručovatelé, řidiči městské hromadné dopravy atp.), ale také osoby, které se pohybují častěji mezi minoritními skupinami obyvatel nebo přímo v delikventním prostředí. Tyto osoby by měly být obeznámeny jednak se svými právy z hlediska nutné obrany, jednak by měly mít hlubší informace a praktické dovednosti pro vyhnutí se delikventním situacím a jejich adekvátní zvládnání, respektive by si měli osvojit bezpečné vzorce chování.

Terciální prevence viktimnosti se pak zaměřuje na komplexně pojatou pomoc skutečným obětem trestných činů. Jedná se o celou škálu problematiky od psychické pomoci při zvládnání traumatu přes zdravotní pomoc až k pomoci při právní dohře případu. Jedná se zde z našeho pohledu o tzv. následnou prevenci, tj. o projekty kladoucí si za cíl poučit oběť, aby se do budoucna zmenšilo riziko stát se znovu obětí (rozbor situace, vyvození závěrů pro další život) a o poskytování azylu k možnosti vyřešení krize (provoz různých azylových domů pro lidi v obtížné životní situaci).

2. Rizikové a ochranné faktory

Sociální prevence má široké pole působnosti, a to tak široké, jak je široký rozsah možných rizikových faktorů delikventního a asociálního vývoje. Nejrůznější vědecké studie z oblasti kriminologie, psychologie, sociologie, pedagogiky či lékařských disciplín dokládají, že výskyt některých události v životě jedince, určité charakteristiky jeho sociálního okolí či jeho určité nekorigované osobnostní charakteristiky nás mohou opravňovat k odhadu jeho vysoce pravděpodobnosti asociálního vývoje.

Vymezení rizikových činitelů, které vyvolávají, usnadňují nebo podporují páchání trestných činů, není jednoznačné. Obecně lze však kriminogenní faktory rozlišit na subjektivní a objektivní.

Subjektivní faktory

Subjektivní faktory souvisejí se strukturou osobnosti, s psychickými a fyzickými vlastnostmi a chováním jedince.

V této oblasti bylo provedeno mnoho výzkumů a vyvinuto množství teorií (teorie psychoanalýzy, teorie osobnosti; viz níže), není však stále jasné, jak velká je role osobnosti pro vysvětlení zločinu. Někteří jedinci jsou možná více náchylní k páchání trestné činnosti bez ohledu na situaci, v níž se nacházejí. Je ale také pravdou, že v některých situacích je pravděpodobnost spáchání trestného činu vyšší bez ohledu na lidi, kteří se v nich nacházejí. Psychologický a psychiatrický výzkum věnující se predikci kriminálního chování se pokouší odpovědět na otázku, jaká je pravděpodobnost, že určitá osoba bude v budoucnu páchat nějaký druh trestné činnosti. Jedná se o výzkumy zaměřené spíše na delikvenci než na kriminalitu dospělých, a také spíše na méně závažné trestné činy než na závažné případy násilí, jež jsou hůře předvídatelné. Tyto výzkumy ukazují, že nejvýznamnější prediktory pozdějšího delikventního chování jsou zakotveny již v problémovém chování během raného dětství, jako jsou například rušivé chování ve třídě, agresivita, lhaní a nepoctivost.⁹ Znamená to, že stejní jedinci, kteří působili nejvíce problémů v dětství, budou také působit nejvíce problémů v době adolescence a dospělosti.

Loeber, Handbook of Juvenile Delinquency. New York: John Wiley&Sons, 1987

Souvisejícími faktory, jež ovlivňují delikventní chování, jsou zanedbávání rodičovské péče, útoky ze strany rodičů a sourozenců, nízká inteligence, resp. vzdělání, odloučení od rodičů, impulsivita, resp. nízká sebekontrola, špatné komunikační dovednosti či špatná schopnost řešit konflikty. Za rizikové faktory bývá považováno i mužské pohlaví (chlapci jsou častějšími nositeli delikventního chování) či syndrom hyperaktivity.

2.2 Objektivní faktory

Objektivní faktory se týkají celé společnosti. Jednotlivé prvky společenského systému nepůsobí současně. Mladý jedinec se v procesu socializace a sociálního zrání seznamuje s hodnotami a normami společenského života, přehodnocuje je podle vlastních zájmů a hodnotových kritérií a řídí se jimi ve svých postojích a při svém jednání. Tato individualizace vede k tomu, že stejné podmínky nepůsobí na každého stejně. Každý člověk je vnímá jinak, jinak si z nich vybírá a jinak i jedná. Společenské faktory se navíc různí v čase.

M. Cejp vymezuje 6 typů objektivních kriminogenních faktorů a to v oblasti politiky, ekonomiky, práva, státní správy a samosprávy, sociální struktury a kultury v nejširším slova smyslu - včetně morálky, mezilidských vztahů, rodiny a sdělovacích prostředků. V souvislosti s delikvencí mládeže je třeba pozastavit se především nad rizikovými faktory týkajícími se kultury a sociální struktury (tj. zejména institucí rodiny a školy).

Společně s dalšími změnami ve společnosti po r. 1989 došlo podle Cejpa také k nárůstu sociálních nerovností a byly tak narušeny vztahy v komunitě a přátelské vztahy. V chování, které se odehrává mezi lidmi, hraje stále větší roli majetek a postavení a prohlubuje se sociální distance. Důležitým aspektem je *oslabení sociální kontroly*, jejíž absence je často označována jako klíčová při nárůstu protispolečenského či nelegálního jednání. S oslabením sociální kontroly navíc roste tolerance vůči protispolečenskému a někdy i vůči nelegálnímu počínání.

Důležitým faktorem je *výchovná role školy a rodiny*.

Rodinné zázemí je v určité míře akcentováno ve většině kriminologických koncepcí. Rodina je obvykle považována za nejdůležitější primární skupinu, jež má největší vliv na socializaci dětí - hodnoty, postoje a vzorce chování, jež si dítě v rodině osvojí, se odrážejí v celém jeho

budoucím životě. Studie týkající se deviací spatřují obvykle v rodině zásadní faktor ovlivňující delikvenci mládeže. Různé rodinné charakteristiky však podmiňují delikventní chování v jiné míře a otázkou zůstává, jak velký je potom jejich výsledný vliv ve srovnání s jinými faktory (osobními, sociálními apod.).

Ze studií vlivu různých charakteristik rodinného prostředí (např. Stouthamer – Loeber či Sampson – Laub) plyne zjištění, že nejdůležitější roli hrají proměnné související se socializací, tedy nezáměrem o dítě a malý dohled nad ním, nízká vazba rodič-dítě a konflikty v rodině, příp. trestání dětí. Malý vliv na budoucí deviantní kariéru potomků má pak rozpad rodiny, resp. rozvod rodičů. Tyto studie potvrzují i teorie Hirschiho o sociální kontrole, viz níže.

Neméně důležitým faktorem je způsob trávení volného času. Výzkumy potvrzují, že řada přestupků je (zejména mladými delikventy) páchána čistě z nudy, z čehož vyplývá, že dostatek kvalitních nabídek pro trávení volného času mládeže (ať už ze strany školy či jiných subjektů) může být jedním z ochranných faktorů. Škola i volnočasové aktivity jsou navíc dobrou platformou pro vytváření „správného“ hodnotového žebříčku a přátelských sociálních vazeb, je to rovněž prostor pro demonstraci a předávání pozitivních vzorů.

Je otázkou, do jaké míry mohou kriminalitu či delikvenci pozitivně či negativně ovlivnit **média**. Hromadné sdělovací prostředky jsou jedním z nástrojů veřejné kontroly, mohou se podílet na odhalování nekalých aktivit různých společenských subjektů i jednotlivců a informovat v tomto směru širokou veřejnost. Média však mohou sehrát i negativní roli. Mohou zneužívat problematiku kriminality jako oblast, která svojí dramatickostí a napětím láká masu čtenářů a posluchačů, mohou neúmyslně i záměrně glorifikovat zlo. Násilí navíc bývá zobrazováno bez dostatečného odstupů. Sdělovací prostředky mohou rovněž zdůrazňovat určitý životní styl, který má ve své podstatě poměrně blízko k neetickým, často i nelegálním praktikám. Dosud nezodpovězenou otázkou zůstává, do jaké míry je delikventní chování mládeže ovlivněno „vzory“ z médií nebo do jaké míry si výjevy z televizní obrazovky diváci osvojují natolik, aby to v reálu ovlivnilo jejich vnímání toho, co je považováno za „normální“, morální a akceptované.

Korelace mezi individuálními a sociálními faktory by mohla být nejlépe objasněna za pomoci konceptu posilování sebekontroly, který ukazuje, že delikvence závisí jak na osobnosti, tak na

faktorech prostředí. Nestabilní osobnosti jsou obvykle více náchylné k deviantnímu chování, zejména jsou-li ve svém sociálním prostředí vystaveny rizikovým faktorům. Tato teorie je podrobněji rozepsána v následující kapitole.

3. Teoretická východiska kriminologie

Základní teorie kriminologie představují sociologické koncepce, obohacené o biosociální a psychologické teorie (tzv. teorie osobnosti). Sociologie, reprezentovaná řadou škol a směrů, stavějících se ke kriminalitě rozdílným způsobem, tvořila vždy jádro kriminologických teorií. Vývoj sociologických teorií a jejich základní teze včetně přehledu biologizujících teorií a teorií osobnosti zachycuje následující kapitola.

S ohledem na relevanci pro oblast sociální prevence je detailně rozepsána sociologická koncepce sociální kontroly a obecná teorie kriminality.

3.1 Biosociální teorie

Teorie vysvětlující příčiny kriminality výhradně z poznatků získaných biologicky, biochemicky a neurofyziologicky orientovanými výzkumy nemohou samy o sobě poskytnout dostatečně relevantní odpovědi při pátrání po souvislostech s lidskou kriminalitou. Ze své podstaty totiž tyto poznatky náleží do oblasti přírodních věd a nemohou poskytnout vysvětlení pro jevy sociální povahy, aniž by vzaly v potaz specifický proces socializace jedince, který stojí mimo oblast zájmu přírodních věd, ale který zároveň v otázkách příčin delikventního chování hraje neopominutelnou roli.

Biosociální teorie však mají nezanedbatelnou roli při vysvětlování geneze zločinu v kombinaci s výzkumy zaměřenými prioritně na vliv sociálního prostředí. Z doposud získaných poznatků lze totiž odvodit poměrně vysokou pravděpodobnost kriminálního selhání zejména u těch jedinců, kde došlo ke kumulaci nepříznivých faktorů v podobě genetických, resp. biologických dispozic a nepříznivých vlivů špatné či absentující výchovy, příp. dalších negativních faktorů sociální povahy¹⁰.

Koncepty, zkoumající dědičné faktory a jejich souvislosti s kriminalitou, stály u zrodu kriminologických teorií. V posledních desetiletích 20. se pak pozornost věnovala hlavně sociologickým a sociálně-psychologickým teoriím, ale nyní, od konce 20. století, zájem zabývat se v souvislosti s příčinami kriminality výzkumem dědičných dispozic, vlivů hormonů apod. opět roste. Jedná se především o:

¹⁰ H.Válková, J.Kuchta a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, Praha, 2005, str. 68-69

3.1.1 výzkumy, zabývajícími se vztahy mezi *genetickými předpoklady* a odchýlnými formami lidského jednání, vč. kriminálního.

Tyto studie (komparace míry kriminality jedno/dvojvaječných dvojčat, adopční studie) nepřinesly jednoznačně průkazné výsledky o vlivu dědičnosti na kriminalitu.

3.1.2 biochemické výzkumy

Výzkumy tohoto typu se jednoduše řečeno snažily najít „hormon odpovědný za kriminalitu“. Zpočátku se jednalo o studie pohlavních hormonů, neboť na základě zjištěných kriminálních činů vzniklo v 60. letech 20. století podezření, že nadbytečný chromozom Y, se kterým se někteří muži i ženy rodí (tj. vyskytující se kombinace XYY u mužů a XXZ u žen), způsobuje kriminální agresi. Výzkumy však toto podezření nepotvrdily a nebyla dosud prokázána ani přímá souvislost delikvence a jakéhokoliv jiného hormonu. Pokusy o přesnější identifikaci funkce různých hormonů a jejich souvislostí s delikventními projevy však stále, zejména v USA, probíhají.

Kromě toho jsou realizovány i studie škodlivosti životního prostředí či chemicky pozměněné stravy, jež mohou vést ke změně chování jedinců projevující se pácháním deliktů. Jednoznačné výsledky však nebyly dosud uveřejněny.

3.1.3 studie mozku prokazující souvislosti mezi např. agresivním chováním a určitou poruchou mozkových činností.

Je prokázáno, že určité mozkové dysfunkce a patologické změny (způsobné př. chorobou či úrazem) mají relativně často za následek změny chování člověka, které mohou vést ke spáchání násilného činu; signifikantní vztah určitých mozkových onemocnění a náhlými záchvaty agresivního chování byl prokázán již v 70. letech. Stejně tak jsou prokázány souvislosti mezi abnormálními výsledky EEG (neurofyziologických funkcí mozku) a kriminálním jednáním a také je známo, že minimální mozková dysfunkce může ústit v záchvaty silné zuřivosti a agresivního jednání.

Ani v jednom z těchto uvedených případů však nelze generalizovat, neboť rozhodně ne všichni lidé se zvýšenými výsledky EEG mají sklony k delikventnímu jednání a zdaleka ne všichni lidé s určitými onemocněními spáchají v budoucnu kriminální čin. Tyto výsledky, jakkoliv zajímavé, jsou tedy velice obtížně uplatnitelné při odstraňování příčin kriminality, tj. při tvorbě prevenčních strategií.

3.2 Teorie osobnosti

Psychologické teorie zločinu zahrnují vysvětlení kriminálního chování, jež souvisejí s osobnostní charakteristikou jedince. Hledají, stejně jako biologické teorie, příčiny delikventního chování v jedinci samotném. Proto bývají takové teorie v literatuře někdy označovány jako teorie osobnosti pachatele. Tento soubor výkladů zahrnuje psychoanalytické teorie, podle nichž spočívají příčiny kriminálního chování v elementech nevědomí osobnosti, a zkoumá také vědomí osobnosti, využívaje k tomu psychologických osobnostních testů.

Psychoanalýza hledá příčiny delikvence, podobně jako jiných sociálně deviantních projevů a psychických poruch – v období raného dětství. Za jejího zakladatele bývá považován Sigmund Freud (1856-1939), přestože pojem psychoanalýzy byl znám již dříve. Jednotný souhrn myšlenek vědecké psychoanalýzy je velmi obtížný, což se dá ilustrovat i na tom, že sám Freud svá základní tvrzení během svého života několikrát přeformuloval. Nejprve převzal pojem nevědomí tak, jak byl používán u předchozích psychiatrů, přičemž tvrdil, že nežádoucí chování lze vysvětlit traumatickými zážitky v časném dětství, které zanechaly v jedinci svoji stopu, i když si jedinec těchto zážitků není vědom. Toto tvrzení je pro současné kriminology stále hlavním vodítkem při hledání příčin delikventního chování, které formulují s ohledem na pachatelovy zážitky z dětství. Jako nástroj řešení těchto problémů zavedl Freud psychoanalýzu, jejíž základní metodou je rekonstrukce zážitků z dětství pacienta. Jakmile si pacient tyto mnohdy potlačené události začne uvědomovat, je schopen je zpracovat na vědomé úrovni s následně lépe kontrolovat své zážitky i svůj život. Freud později předefinoval tyto koncepty vědomí a nevědomí jako *ego* (vědomí), *id* a *superego* (rozštěpení nevědomí). *Id* je ztotožňováno s biologickými pudy, *superego* s etickými kódy, jež se utvářejí především na základě velké lásky ze strany rodičů, a *ego* je považováno za kontrolní mechanismus existující mezi požadavky formulovanými *id* a jejich zakazováním ze strany *superega*. Tento kontrolní proces poskytuje základní organizační složku osobnosti.

V procesu osobnostního zrání je původní (pudové) *id* konfrontováno s postupně se vytvářejícím, na realitu orientovaným *egem* a morálním *superegem*.

Pokud nedochází v raném dětství k nenaplnění základních pudových potřeb, vede to v pozdějším vývojovém období k nenapravitelnému osobnostnímu poškození, např. k pocitům méněcennosti, neschopnosti navazovat vztahy či nedostatečné empatii.

Psychoanalytické vysvětlení příčin delikventního jednání jedince je spatřováno v některých chybně proběhnutším vývojových etapách:

Morální *superego* se např. nemusí rozvinout dostatečně v případě selhání otce, který je pro proces identifikace rozhodující postavou. V pozdějším období pak může mít v důsledku nedostatečných zábran takový jedinec problémy s dodržováním sociálních norem, vč. zákonných. Jsou-li však naopak nároky na *superego* příliš vysoké, *id* se tak dostává do opozice a jeho potřeby jsou potlačovány a vytěšňovány do podvědomí, což může mít za následek pocity viny a potřebu zaslouženého trestu, který následuje po spáchání nějakého přestupku.

Samozřejmě ne všechny vývojové chyby vyústí ve spáchání deliktu.

Kritici teorie psychoanalýzy jako celku nejčastěji poukazují na její nestabilitu, subjektivnost a neověřitelnost objektivními technikami. I přes možná správná východiska této teorie podle nich neexistuje žádný způsob, jak pomocí akceptovaných vědeckých metod zjistit správnost analyticky interpretace jednotlivých případů¹¹.

Centrálním bodem psychoanalytických vysvětlení zločinu je předpoklad, že alespoň některé zločiny jsou způsobeny konflikty v nevědomí jedinců, pramenícími z narušených vztahů v rodině. Tuto definici lze sice aplikovat na iracionální a impulsivní zločiny, v celé řadě případů je však zločin racionální a dobře naplánovaný. Mimoto je těžké testovat motivace k trestným činům, které mohou být v některých případech hluboko ukryté v nevědomí a nejsou známy ani jedinci samotnému.

V důsledku toho psychoanalýza doposud nebyla příliš využita pro porozumění kriminálního chování a v otázkách vedoucích k jeho řešení.

Naopak z hlediska **teorie osobnosti** nespočívá problém v nevědomé motivaci, ale v obsahu osobnosti jedince. Základní tezí je zde tvrzení, že osobnost a osobnostní charakteristika delikventů je abnormální, neadekvátní či specificky zločinecká a odlišuje je od lidí, kteří dodržují zákony. Pojem osobnosti obecně zahrnuje kvalitu jedince spíše než jeho intelekt; paralelně s testy inteligence byly vyvinuty i psychologické testy měřící rozdílnost osobností.

Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str.46

V centru pozornosti pak spíše než snaha o vysvětlení příčin kriminálního chování stojí snaha o přesnou diagnózu, klasifikaci a popis osobnostní poruchy.

Většina moderních osobnostních teorií předpokládá souvislost kriminálního chování s určitou abnormitou, resp. poruchou osobnosti, projevující se dlouhodobě pácháním násilných nebo sexuálních deliktů, příp. soustavnou majetkovou kriminalitou. Tento předpoklad potvrzuje i fakt, že ve vězeňské populaci je výrazně vyšší počet jedinců s poruchami osobnosti než ve zbytku populace. Výzkumy je rovněž prokázána skutečnost, že zvláště pachatelé opakovaných násilných a sexuálních trestných činů se dopouštějí tohoto druhu trestné činnosti často i v pozdějším věku, kdy kriminální aktivity ostatních delikventů s přibývajícím věkem postupně odeznívají. Tito pachatelé se vyznačují řadou osobnostních poruch, které se nedají korigovat ani sankcemi ani změnou sociálních poměrů.

Jako nejčastější projevy poruchy osobnosti těchto dysociálních jedinců byly podle Mezinárodní klasifikace osobnostních poruch (ICD-10), vydané Světovou zdravotnickou organizací, označeny¹²:

- výrazná neschopnost vnímat pocity druhých a nedostatek empatie
- výrazná a setrvalá nezodpovědnost a nerespektování sociálních norem, pravidel a závazků
- neschopnost udržení dlouhodobějších vztahů
- velmi nízká frustrační tolerance a nízký práh pro agresivní chování
- neschopnost cítit vinu, nepoučitelnost, neefektivnost uloženého trestu
- sklon obviňovat z chyb druhé nebo racionalizace svého konfliktního jednání
- setrvale vysoká úroveň dráždivosti vnějšími podněty

Problémem však, obdobně jako u biosociálních teorií, zůstává fakt, že ne vždy musí odchylky osobnosti nutně vést ke kriminalitě a naopak ne všichni pachatelé násilné a sexuální trestné činnosti se vyznačují výše uvedenými poruchami charakteristikami. Navíc je zde vysoké riziko neoprávněného označení jedince za dysociálního, jež mj. představuje nebezpečí jeho dlouhodobé sociální izolace, v jehož důsledku se jeho negativní osobnostní rysy spíše zhorší než naopak. Negativní důsledky stigmatizace a izolace osobnostně narušených pachatelů rovněž zvyšují riziko recidivy.

Ačkoli bylo provedeno mnoho výzkumů a vyvinuto množství teorií, není stále jasné, jak velká je role osobnosti pro vysvětlení zločinu. Někteří jedinci jsou možná více náchylní k páčání trestné činnosti bez ohledu na situaci, v níž se nacházejí. Je ale také pravdou, že v některých situacích je pravděpodobnost spáchání trestného činu vyšší bez ohledu na lidi, kteří se v nich nacházejí. Chceme-li pochopit chování většiny zločinců a delikventů, je možná přínosnější začít analýzou situace, v níž se samotní jedinci nacházejí, než zkoumáním osobnosti, jež zůstává v různých situacích stejná¹³.

Tato zjištění nejsou příliš užitečná pro tvorbu preventivních programů, tím spíše zaměřených na děti a mladistvé. S ohledem na tyto účely lze snad jedině uvést výsledky psychologických a psychiatrických výzkumů, věnujících se predikci kriminálního chování v budoucnu, jež identifikovaly faktory určující pravděpodobnost, že určitá osoba bude v budoucnu páchat nějaký druh trestné činnosti. Většina takto orientovaných výzkumů se zaměřuje spíše na delikvenci než na kriminalitu u dospělých, a také spíše na méně závažné trestné činy než na závažné případy násilí, jež jsou hůře předvídatelné.

Tyto výzkumy ukazují, že nejvýznamnější prediktory pozdějšího delikventního chování, jako jsou například rušivé chování ve třídě, agresivita, lhaní a nepoctivost, jsou zakotveny již v problémovém chování během raného dětství. Znamená to, že stejní jedinci, kteří působili nejvíce problémů v dětství, budou také působit nejvíce problémů v době dospívání a dospělosti. Dalšími faktory ovlivňujícími delikventní chování jsou zanedbávání rodičovské péče, útoky ze strany rodičů a sourozenců, nízká inteligence, vzdělání a odloučení od rodičů.

¹³Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str. 49

3.3 Sociologické koncepce

Počátky teorií zabývajících se kriminalitou a sociální kontrolou můžeme sledovat již u E. Durkheima na konci 19.století, který za předpoklad vzniku deviantního chování považoval anomii – tedy stav společnosti bez pevně ukotvených norem. E. Durkheim je zároveň považován za zakladatele funkcionalistické koncepce deviace s tvrzením, že narušování norem (tedy určitá forma deviace) svým způsobem upevňuje sociální řád a solidaritu a spoluvytváří integritu společnosti. Návaznost na Durkheimovu *teorii sociální anomie* nalezneme v Mertonových strategiích adaptivního chování a také v pracích Alberta Cohena, Richarda Clowarda a Lloyda Ohlina, kteří v letech 1950-60 zkoumali mladé Američany - jejich omezené možnosti dosáhnout cíle tradiční cestou s následným dosahováním cílů cestou trestného činu. Tento závěr tvoří základ tzv. *teorie napětí* (angl. strain theory)

Merton (30. léta 20.stol) popisuje pět typů chování jedince ve smyslu užití institucionalizovaných prostředků při způsobu dosahování cílů: konformitu, inovaci, ritualizaci, únik a vzpouru. Anomii vykládá z pohledu jedince a určité formy anomického chování jako např. inovaci (volbu alternativních prostředků k dosahování určitých cílů) považuje za nutné a pozitivní. Pokud jsou však k dosažení cílů užívány společností neakceptovatelné prostředky, může i forma inovace představovat formu deviantní. Případné neúspěchy při plnění vytyčených cílů u jedince pak mohou vést k deprivaci a vytvářet strukturální tenzi, resp. napětí (angl. strain), jež může rovněž způsobit deviantní chování. Následující schéma cílů a prostředků vyjadřuje funkci a adaptaci jedinců v systému.

Tab.3.3.1: Mertonovo schéma adaptace:

Cíle:	Prostředky:	Typ adaptace:
+	+	konformismus (<i>přijetí společensky akceptovaných cílů za užití standardních prostředků</i>)
+	-	inovace (<i>volba nových – alternativních - prostředků k dosažení cílů</i>)
-	+	ritualizace (<i>akcentuje užívané prostředky bez ohledu na cíle</i>)
0	0	únik (<i>ignorace cílů a prostředků</i>)
-	-	vzpoura (<i>razantní odmítnutí obého</i>)

Ve smyslu Mertonovy teorie lidé jednají legálně (resp. ilegálně) v závislosti na tom, jaké mají objektivní možnosti dosáhnout toho, co je pokládáno ve společnosti za úspěch. Např. nemajetné společenské vrstvy chtějí docílit úspěchu i za cenu užití nelegálních prostředků a nejvíce pachatelů majetkové kriminality se tak rekrutuje z řad nejchudšího obyvatelstva. Tato teorie bývá často kritizována pro svou nízkou vypovídací hodnotu a vágnost pojmů.

Teorie subkultury A. Cohena, R. Clowarda a L. Ohlina se soustředí na skupiny mladých lidí vytvářející specifickou kulturu v určitém prostředí. Jejich hodnoty se výrazně odlišují od norem a hodnot majoritní společnosti. Subkultura znamená kolektivní reakci na problémy plynoucí ze sociální nerovnosti, kde jedinci nemohou dosáhnout společenského statusu, který je v dané společnosti či kultuře kladně hodnocen. Určitá frustrace pramenící z tohoto handicapu je kompenzována vytvářením skupin jedinců, kteří se potýkají s podobnými problémy. Vznik delikventních gangů mladistvých z nejnižších sociálních vrstev pak A. Cohen vysvětluje jako reakci na frustraci z nemožnosti dosáhnout cíle, které střední vrstva definuje jako úspěšnou životní kariéru. Rozpor vidí mezi tím, co společnost deklaruje ohledně rovného přístupu a otevřených možností pro každého člena, a omezeními, se kterými se příslušníci nižších společenských vrstev v reálu potýkají (přístup ke vzdělání apod.). Status, na který příslušníci subkultur nemohou dosáhnout v majoritní společnosti, pak nahrazují postavením v rámci gangu.

Výše zmínění autoři představují deviaci v rámci subkultur jako výsledek omezených možností nabízejících se jedincům v daném prostředí. Zároveň ale nevnímají subkultury čistě jako nositele protisociálního jednání, ale naopak i jako možný zdroj inovace kultury či jako ventil sociálních tenzí.

Sociální prevence může s touto teorií pracovat zejména v rámci programů sekundární prevence zaměřených na podporu specifických aktivit sociální práce s příslušníky subkultur (grafitti, skateboardisté aj.). Může tak být docíleno jejich dostatečného pocitu realizace, který by mohl být v případě, že by nebyl naplněn, směřován do aktivit majících ráz rizikového či kriminálního chování. Navíc tak majoritní kultura může být skutečně obohacována dalšími inovativními prvky.

Problematikou subkultur se v 1. polovině 20. století zabývali rovněž představitelé chicagské školy R.E.Park a E.W.Burgess, jejichž kriminálně-ekologické empirické studie byly východiskem **teorie sociální dezorganizace**, podle níž dochází k rozbití základního konsenzu

ve společnosti. Výzkumy představitelů chicagské školy prokázaly přesevším existenci různorodých sociálně-ekologických zón ve městě, které mají odlišný charakter a kde platí odlišná pravidla chování, vč. chování kriminálního – v některých oblastech města je jeho výskyt častější než jinde. Nejvíce jsou kriminalitou zasaženy oblasti na rozhraní obchodního centra města a obytnými čtvrtěmi na okraji, kde žijí příslušníci střední třídy. Právě pro tyto oblasti, označované autory jako delikventní zóny (angl. delinquency areas nebo gangland), jsou příznačné jiné normy a hodnoty, z nichž vyplývá delikventní chování. Konflikt se však netýká střetu rozdílných národních kultur, nýbrž různého rozložení zájmů a postojů v rámci třídní společnosti a prostorové a sociální lokalizace příslušníků nemajetných vrstev. Vyšší míru kriminality pak autoři spatřují v různých příčinách – nedostatečné sociální kontrole v těchto oblastech (McKay) či v odlišnostech hodnot a norem různých vrstev společnosti (F. Chytrý, A. Cohen).

Přínos těchto teorií je spatřován v tom, že se detailně zaměřují na relevantní věkovou skupinu z hlediska kriminality a vysoce kriminogenní prostředí velkoměsta, což vytváří dobrý základ pro tvorbu prevenčních strategií a programů. Na druhou stranu nejsou studie chicagské školy obecně platné a tudíž aplikovatelné do obdobného prostředí.

Funkcionalistické teorie rozvíjel dále např. T. Parsons, který vnímá deviaci jako dysfunkci – tzn. vykládá deviantní jevy čistě negativně. Pozdější funkcionalisté však hledali i pozitivní funkce deviace. Určité porušování norem (př. prostituce) může představovat ventil, kterým unikají tenze člověka, které by jinak mohly vykristalizovat jinde v chování těžce kriminálním.

Důležitou roli ve vývoji sociologické teorii kriminality hrají představitelé **symbolického interakcionismu**. E. Sutherland a D. Cressey reprezentují již ve 20. letech minulého století školu myšlení, která se zakládá na tvrzení, že deviantní chování dětí a mladistvých je výsledkem procesu „učení se“. Resp. je převzato jako vzorec chování na základě kontaktu s delikventní skupinou. Sutherlandova teorie vychází z myšlenek symbolického interakcionismu G.H. Meada a stojí na předpokladu, že jedinec vytváří své delikventní chování podle vzoru tzv. „významných jiných“. Kriminální chování se učí v interakci a kontaktem s jinými osobami v průběhu komunikačního procesu, kde hrají důležitou roli vzájemná sociální blízkost a intimita takové skupiny. Masmedia ani dědičné dispozice podle Sutherlanda nehrají významnější roli. Jedinec se stává kriminálním v důsledku toho, že vyrůstá a pohybuje se v kriminální subkultuře a nemá, resp. má jen omezený bližší kontakt

s těmi, kteří se kriminality nedopouštějí. Je však dokázáno, že ne všichni mladiství, kteří byli v úzkém kontaktu s delikventní skupinou, se v budoucnu sami delikventy stali, což mluví v neprospěch této teorie. Pro preventivní strategii je v tomto ohledu důležitý aspekt posilování sebekontroly – tak, aby se právě jedinci, kteří jsou v kontaktu s delikventní skupinou, sami přestupků nedopouštěli.

Teorii doplnil v 50. letech D. Glaser, jehož teorie *diferenciální identifikace* se pokusila tento nedostatek vyvrátit. Glaser upřesnil Sutherlandovu teorii v tom smyslu, že k tomu, aby se stal jedinec kriminálníkem, nestačí žít v subkultuře, ale je nezbytná i jeho osobní identifikace s určitou osobou, která se chová kriminálně a stane se pro něj v tomto ohledu vzorem, a to bez ohledu na to, jedná-li se o osobu skutečnou či imaginární. Později Falset tuto teorii kombinoval i s jinými přístupy: racionální volba (angl. rational choice; lidé se dopustí kriminálního chování tehdy, když předpokládají, že prospěch převyšuje riziko ztráty), teorie kontroly (rozhodnutí spáchat zločin je ovlivněno i kvalitou sociálních vazeb a vztahy s blízkým okolím) a teorie učení (rozhodnutí je ovlivněno tím, jak se jedinci naučili v dětství chovat).

Na této teorii je oceňován právě Glaserův integrovaný přístup k vysvětlení geneze kriminality; a právě kombinaci faktorů, jež v souhrnu formují jednání mladého člověka, a komplexnost jejich možného ovlivnění je třeba mít na paměti při tvorbě preventivních programů.

Velký význam je připisován tzv. *teorii etiketizace* (angl. *Labeling Approach*). Nejedná se o jednu ucelenou, empiricky ověřenou teorii, ale spíše o nový směr v kriminologii počátku 2. pol. 20. stol., jehož přínos spočíval zejména v tom, že se kriminologický výzkum začal zajímat i o latentní kriminalitu a interaktivní procesy probíhající v rámci formálních institucí. Tato teorie spadá do tzv. kritické (resp. radikální) kriminologie. Představuje významný mezník ve vývoji kriminologických teorií pokoušejících se objasnit příčiny a procesy vedoucí k významu kriminality neboť velkou měrou přispěla do diskuze o tom, co je vlastně podstatou pojmů kriminalita, pachatel, odsouzení, jaký mají tyto pojmy význam pro sociální reakci na kriminalitu a proč s určité jevy a skutečnosti dostávají do centra trestní politiky zatímco jiné nikoliv.

Tento myšlenkový proud vycházel rovněž ze symbolického interakcionismu a jeho základní teze spočívá ve tvrzení, že normy určující, zda bude určitý typ chování zákonodárcem prohlášen za trestný a v důsledku toho i sankcionován, záleží výlučně na tom, že bude takto

označen a nikoliv na tom, že je (resp. není) skutečným kriminálním deliktem. Ten, kdo stanoví, co se stane trestným činem a co nikoliv, tak ovlivňuje současně i to, kdo získá etiketu kriminálního a kdo nikoliv, a jaké to pro něj bude mít důsledky.

Rozhodování o tom, co se stane trestným činem a co nikoliv, je úzce spjato s příslušností k určitým společenským vrstvám, s profesním postavením, inteligencí a dalšími schopnostmi, např. komunikačními. Vzniká tedy podezření, že jedinci, kteří tyto charakteristiky nemají, budou častěji trestně stíháni a odsuzováni a naopak.

Druhým východiskem etiketizačního přístupu je předpoklad, že každý lidský jedinec si vytváří svůj sebe-obraz a získává svou identitu až prostřednictvím druhých, přičemž v první řadě je mu vštěpována jeho blízkým sociálním okolím: školou, rodinou, vrstevníky. To, si o sobě člověk myslí a na základě čeho pak i jedná, je ve smyslu této koncepce výsledkem sociální interakce, v rámci které dochází k popisu a označení („onálepkování“) jeho chování. Tato nálepka pak člověka provází neustále a stává se jeho integrální součástí zejména v situaci, že se na podobném hodnocení shodne více subjektů. Např. pokud je dítě či dospívající jedinec rodiči a učitelem označen za těžko zvládnutelného a jeho okolí se k němu podle toho i přiměřeně chová, začne on sám dříve či později jednat tak, jak to odpovídá představám těch, kteří ho takto označili, dali mu takovouto nálepkou. Tím nejenže potvrdí správnost“ původního ohodnocení, ale i v něm samotném se utvrdí negativní sebe-obraz a rozvine deviantní identita. Jeho kriminální kariéru pak uspíší etiketa delikventa, která mu bude přidělena ze strany formálních institucí po jeho prvním konfliktu se zákonem. Významnými představiteli této teorie byli H. Becker a Lemert, který dělí deviaci na primární (samotný čin) a sekundární (reakce skupiny), jež je z hlediska vymezení deviance rozhodující. Jak již bylo řečeno výše, etiketizační teorie poukázala velkou měrou na dosud opomíjenou latentní kriminalitu, jejíž podstatu v rámci této teorie znázorňuje následující schéma.

Tab.3.3.2: Beckerovo schéma etiketizace:

	Došlo k porušení normy	Nedošlo k porušení normy
Chování označeno jako delikventní	zjištěná kriminalita	neadekvátní označení (nepravá deviace)
Chování neoznačeno jako delikventní	latentní kriminalita	konformní chování

Etiketizační teorii lze v preventivních programech reflektovat osvětovými aktivitami směřovanými vůči rodině a škole, jejichž součástí bude právě poukázání na nebezpečí označení dítěte určitou nálepkou, jež mu nepřísluší.

K sociologickému vysvětlení deviantního chování přispěl rovněž D. Matza s koncepcí *sociální konstrukce kriminality*. Ve své knize „Delinquency and Drift“ vysvětluje kriminalitu dětí jako následek sociálních situací a slabé sociální kontroly. Společnost vytváří jisté prostory neurčitosti, které mladým jedincům vytváří příležitost jednat delikventně, aniž by byl jejich čin odhalen. Dále mladí lidé deviantním chováním neutralizují svůj subjektivní negativní postoj společnosti vůči nim samotným. Tímto chováním vyjadřují mladí kriminálníci také svou touhu po neomezené svobodě či jistou životní nejistotu nebo pocity zoufalosti a beznaděje.

3.3.1 Teorie sociální kontroly

Nejrozšířenější sociologická vysvětlení kriminálního chování se zaměřují na kapacitu společenské kontroly tohoto chování. Tento přístup spočívá především v snaze definovat faktory, jež by mohly bránit lidem v páchaní zločinů, spíše než ve sledování příčin, které vyvolávají kriminální chování¹⁴. Hledá odpověď na otázku: „Proč se většina lidí, byť se dostane do kontaktu s kriminálním prostředím nebo se ocitne v obtížné životní situaci, zachová konformně, zatímco pouze někteří jedinci spáchají trestný čin?“

Zatímco se předchozí teorie soustředily na vypátrání příčin kriminality v chybně probíhajících procesech učení (tzv. socializační teorie) či hledaly příčiny v makro-sociálních podmínkách (sociálně-strukturální teorie), obrací se zájem představitelů *teorie kontroly* jiným směrem – ke studiu kontrolních mechanismů, jejichž absence vede ke kriminálnímu jednání.

Východiskem těchto teorií je indeterminismus lidské vůle, jehož výsledkem je svobodná volba rozhodnutí, která individuu v případě absentujících účinných kontrolních mechanismů umožňuje zachovat se delikventně. Za kontrolní mechanismy jsou považovány

- význam a pozitivní důsledek vnější integrace jedince ve skupině (zejména v rodině, příbuzenstvu, mezi vrstevníky, ve škole a podobných komunitách)
- subjektivní schopnost dodržovat sociální normy, což úzce souvisí s pozitivním obrazem sebe samého, realistickými životními cíli a očekáváními.

Chybí-li tyto mechanismy, je jedinec vystaven nebezpečí kriminálního selhání, zatímco pokud existují a jsou funkční, ochrání jej před tím, aby se choval v rozporu s trestně-právními normami.

Rané kontrolní teorie představili již v polovině 20. století. Albert Reiss a Ivan R. Nye. Oba zkoumali delikventní mládež, aby ověřili své teorie role rodiny a společenství v kontrole delikventního chování. Fungující rodina zprostředkovává již od útlého dětství sociální normy a jako nejdůležitější článek socializačního procesu se významně podílí na vývoji ega a superega. Tam, kde je tato funkce rodiny nerušená nebo chybí vůbec, nedojde k vytvoření ochranných vnitřních zábran jedinec si nevybuduje dostatečně silné mechanismy vůči kriminálním podnětům.

W. Recless doplnil tuto teorii ještě o aspekt vnější kontroly, zprostředkované např. pozitivním vlivem přátel, zájmovou skupinou, církví apod., které zabrání spáchání deliktu i v případě, že výše popsané mechanismy vnitřní kontroly nejsou funkční. Pokud absentuje pouze jeden z těchto dvou mechanismů (tj. vnitřní/vnější kontrola), je pravděpodobnost spáchání deliktu výrazně nižší než v případě obou chybějících kontrolních mechanismů.

Za nejvýznamnějšího představitele kontrolních teorií je považován T. Hirschi, autor tzv. *teorie sociálních vazeb* (angl. social control theory), publikovanou v r. 1969. Rozdíl mezi pachateli a lidmi nenarušujícími zákon Hirschi vysvětlil absencí nebo slabostí jejich sociálních vazeb. Riziko kriminality jedince se snižuje úměrně intenzitě, s jakou je jedinec sociálně integrován v určité komunitě, emocionálně připoután k určité osobě, zastává sociálně prospěšné postoje nebo je zapojen do společensky prospěšných aktivit. Na základě empirických výzkumů určil Hirschi čtyři typy sociálních vazeb:

- připojení (angl. attachment); pevný emocionální vztah k blízké osobě, rodičům, učitelům, přátelům apod.,
- oddání se (angl. commitment); riziko ztráty zastávané sociální pozice v důsledku spáchání deliktu,
- účast (angl. involvement); časová vytíženost v důsledku běžných aktivit ve škole, v zaměstnání a s tím spojený nedostatek času páchat přestupky,
- víra (angl. belief); uznávání konvenčních společenských hodnotových systémů a tomu odpovídající kontrola vlastního chování navenek.

Typy sociálních vazeb, které odráží nejslabší spojení se společností, naznačují pravděpodobnost deviantního chování. Čím méně je osoba vázána na konvenční společnost nebo její instituce, tím pravděpodobnější je, že spáchá zločin. Výsledky empirických výzkumů potvrdily, že když je celospolečenská konformita individua silná, nemusí ani spojení se skupinou delikventů nutně předznamenávat zločin.

Tato teorie byla ještě doplněná o názory dalších stoupenců této teorie o potřebu vnějších kontrolních mechanismů – trestněprávní represí a odstrašením – a to především v případě, kdy lze předpokládat absenci jednoho či více vnitřních kontrolních mechanismů.

Pro sociální prevenci přináší teorie sociálních vazeb významný podnět, že tam, kde chybí funkční kontrolní mechanismy, je nutné počítat s vysokým rizikem kriminálního chování.

Velký přínos této teorie spočívá rovněž v zahrnutí dosud opomíjených faktorů souvisejících se sociální integrací jedince v prostředí, kde žije. Navíc byly teze teorie sociálních vazeb potvrzeny opakovanými empirickými výsledky.

Kritika teorie kontroly spočívá v tom, že tento přístup ignoruje vnější tlaky a tím pádem vysvětluje kriminální chování jen na základě společenských vazeb. Dále kontrolní teorie neodpověděla na velice důležitou otázku motivace kriminálního chování a neakcentuje dostatečně kulturní a sociální rozdíly mezi jednotlivými skupinami pachatelů.

3.3.2 Obecná teorie kriminality

T. Hirschi společně s M. Gottfredsonem rozšířili kontrolní teorii konceptem sebekontroly a impulsivnosti - rozvinuli myšlenku vnitřních a vnějších omezení, která vysvětluje, že nezákonné aktivity vyžadují výjimečné osobnostní charakteristiky jako krátkozrakost, impulsivnost, necitlivost apod. Tyto charakteristiky patří mezi hlavní prvky nízké sebekontroly. Nízkou sebekontrolu lze také definovat jako snahu o okamžité uspokojení tužeb a ignorování dlouhodobých cílů a zisků.

Dále Hirschi a Gottfredson vysvětlují nízkou sebekontrolu jako důsledek neadekvátní socializace v raném dětství. Jinými slovy individuální rozdíly v náchylnosti ke kriminální deviaci mohou být posíleny nedostatkem tréninku a disciplíny spolu s neefektivní a nedokončenou socializací. Adekvátní sebekontrola se utváří při úspěšné socializaci v rodině, kdy je chování sledováno a jeho případný deviantní charakter včas rozpoznán a konfrontován. Taková socializace, kdy vnější kontrola vyústí ve vnitřní ovládnutí mladých jednotlivců, je časově náročná a vyžaduje velkou odhodlanost rodičů. Výzkum vlivu kriminality rodičů na socializaci svých dětí prokázal, že rodiče se záznamem v trestním rejstříku v socializaci svých dětí často selhávají.

Na základě nízké sebekontroly, která přetrvává v průběhu celého života, představili Hirschi a Gottfredson různá vysvětlení kriminální deviace. Tvrdili například, že u dětí s nízkým sebeovládáním je pravděpodobné, že si najdou podobné přátele a budou mít problémy ve škole a v práci. Obecně je teorie nízké sebekontroly kritizována vzhledem k obtížnosti rozlišit osoby s nízkým sebeovládáním do momentu, kdy se stanou součástí participujících na delikventních aktivitách. Praktici sociální prevence kriminality by však potvrdili Hirschiho a Gottfredsonovo tvrzení, že riziko vyhledávající impulsivní osobnosti mnohem pravděpodobněji spáchají zločin, obzvláště pokud vyrostli v antisociálním prostředí. Koncept sebeovládání je rozebrán podrobněji dále jako jeden ze základních teoretických přístupů použitelných pro sociální prevenci kriminality.

Hirschi a Gottfredson shrnuli své poznatky do *obecné teorie kriminality* ("general theory of crime"), publikované v r. 1990. Tato teorie vychází z Hirschiho předchozí teorie sociálních vazeb (resp. teorie kontroly), do které zakomponovali biosociální a psychologické přístupy a koncept racionální volby.

Autoři důsledně rozlišují mezi

- faktory a skutečnostmi rozhodnými pro spáchání trestného činu a
- faktory a skutečnostmi, jež charakterizují osobnost pachatele.

Kriminogenní faktory týkající se spáchání trestného činu jsou tzv. *kriminální příležitosti*, kam patří zejména kontakty s kriminálním podsvětím, deviantní trávení volného času s podobně povahově profilovanými jedinci či využití vhodné chvíle a příležitosti pro spáchání deliktu. Druhá skupina faktorů je směřována k osobnosti pachatele jako takové. Za hlavní stabilizující sílu konformního chování je společně se sociální vazbou pokládána *sebekontrola*. Hirschi a Gottfredson zavedli jako nejspolehlivější vysvětlení delikvence koncepty nízké a silné sebekontroly. Pojítkem obou těchto klíčových faktorů (soc. vazba a sebekontrola) je způsob, jakým vznikají, a čas, kdy k nim dochází: sebekontrola i sociální vazby se utvářejí již v útlém dětství prostřednictvím výchovy kontroly chování dítěte ze strany rodičů. Zejména deficity nízké sebekontroly dávají autoři do souvislosti s chybějícím nebo špatným rodičovským dozorem v raném období vývoje dítěte, který se již – podle jejich názoru - nedá v dospělosti korigovat a zůstává tak z hlediska rizika kriminálního chování celoživotní hrozbou.

Jak již bylo řečeno výše, jedinci s nízkým stupněm sebekontroly mají podle Gottfredsona a Hirschiho silnou tendenci k impulsivitě, která se odráží v povahových rysech jako je egocentrismus, podnikání riskantních kroků, krátkodobé plánování, orientace na krátkodobý zisk a úspěch, převaha fyzických a nonverbálních projevů nad slovní komunikací. V dospělosti často střídají partnery, zaměstnání i přátele. Pro tuto skupinu lidí je atraktivní nejen kriminální chování slibující okamžité uspokojení potřeb, ale i právem nezakázané, ale společenské škodlivé chování jako je přílišné požívání alkoholu a drog, hazardní hry či prostituce.

Pokud nastanou všechny výše zmíněné faktory – tj. impulsivní osobnost, nedostatek sebekontroly, slabé sociální vazby, kriminální příležitost – dojde dříve či později ke spáchání trestného činu. Podle autorů lze takto vysvětlit jakýkoliv druh kriminality, spáchaný kdekoliv, kdykoliv a kýmkoliv.

Tato teorie bývá i přes některé její nedostatky (napadnutelný aspekt její všeobecné platnosti, nízký význam přikládáný procesu osvojování si morálních hodnot či skeptická teze o neměnnosti sebekontroly v průběhu života) všeobecně respektována; její hlavní přínos je

spatřován ve spojení různých faktorů, ovlivňujících delikventní chování. Významně přispěla ke studiu fenoménu kriminality a nemalý význam má rovněž pro odborníky z řad tvůrců prevenčních strategií.

Princip učení sebekontroly mohl být efektivní vzhledem ke snížení kriminality. Jedná se o přístup založený na dlouhodobé prevenci, který však obtížně řeší konkrétní problémové chování. Úspěšná socializace je podmíněna podmínkami od raného dětství, kdy je třeba začít rozpoznávat signály nízké sebekontroly a případně trestat její projevy. Úspěšná prevence by se tak kromě dětí měla zaměřit na rodiče a dospělé; efektivní strategie by se měla soustředit na metody výchovy dětí, které mohou vést k získání sebekontroly. Programy zaměřené na zvýšení schopnosti rodiny a školy socializovat děti by tak mohly být jedním z efektivních dlouhodobých přístupů ke snížení zločinnosti. Hlavním problémem aplikace této teorie při plánování preventivních opatření spočívá v tom, že teorie nízké sebekontroly nenavrhuje žádné nástroje pro včasnou identifikaci nízkého stupně sebekontroly jedinců.

Obecná teorie kriminality se řadí mezi tzv. *postmoderní kriminologické teorie*, které reflektují měnící se společenskou realitu konce 20. století a opouštějí od klasického „jednosměrného“ uvažování při objasnění příčin delikvence, ať už akcentujícího vliv sociálního prostředí jednotlivce či specifika osobnosti pachatele. Postmoderní teorie se snaží brát všechny tyto faktory do úvahy a vytvořit tak teorii platnou i pro současnou společnost, charakteristickou flexibilními a mnohotvárnými životními formami, kde si na společnosti více či méně závislý jedinec sám rozhoduje o tom, jak se bude odvíjet jeho život, kde tradiční sociální vazby na sousedy či známé z místa bydliště a školy postrádají na významu. Jedinec podléhá informačnímu boomu, orientuje se ve světě a hledá svoje uplatnění. Individuální chování je často egocentricky orientované na uspokojení povětšinou konzumně vyhraněných potřeb a okolní svět je proto často vnímán jen jako prostředí, které má za úkol nabízet pro individuální konzum optimální podmínky. Flexibilita v zaměstnání i osobním životě, individuální, geografická a ekonomická závislost však jedinci přináší i řadu ambivalentních důsledků. Zpřetrhání tradičních pout k určité profesní a sociální skupině, nestabilita v partnerských vztazích pak často ústí v ztrátu sociálních jistot či pocity odcizení a izolace.

4. Systém prevence v České republice

Systém prevence kriminality se podle M. Scheinosta z Institutu pro prevenci a sociální kontrolu při Ministerstvu spravedlnosti ČR začal definovat a uvádět do praxe až po r. 1990, přestože byl formálně uznáván i za doby socialismu. Počátkem devadesátých let zároveň došlo – ruku v ruce s velkými společenskými změnami - k výraznému nárůstu kriminality. Od roku 1989 do roku 1993 narostl počet registrovaných trestných činů více než trojnásobně; ve stejném období ale počet objasněných trestných činů vzrostl pouze o 35% a počet stíhaných pachatelů o 50%.¹⁵

Objevily se formy kriminality dříve málo známé nebo méně rozšířené, jako trestná činnost spojená s drogami, projevy organizovaného zločinu, trestné činy v ekonomické sféře apod. Sdělovací prostředky začaly věnovat kriminalitě podstatně větší pozornost než dříve. Tyto jevy spolu s dalšími vlivy podstatně zapůsobily na společenské vědomí, kde došlo k nárůstu obav veřejnosti ze zločinu a pocitů ohrožení kriminalitou. Došlo nejen ke zpřísnění represivních opatření a zákroků, ale odborná veřejnost se začala hlouběji zabývat i příčinami kriminality a faktory, které ji ovlivňují. Začala být formulována preventivní politika a definovány programy preventivní práce, pro jejichž sestavení byly v r. 1991 ustaveny Výbory prevence kriminality.

Scheinost uvádí, že dalším krokem bylo vytvoření Republikového výboru pro prevenci kriminality (RVPPK) při Ministerstvu vnitra ČR (MV ČR). Vznikl koncem r. 1993 jako meziresortní koordinační a metodický orgán pro tvorbu programu sociální prevence a prevence kriminality, koordinaci s nestátní sférou (občanskými iniciativami a hnutími, církvemi aj.), metodické vedení, rozvoj a evaluaci preventivních aktivit. Ve výboru jsou od svého vzniku zastoupena ministerstva obrany, práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy, spravedlnosti, vnitra, zdravotnictví a financí. Zastoupena je také Policie ČR, Nejvyšší státní zastupitelství, Vězeňská služba a Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Později byl výbor rozšířen o zástupce Probační a mediační služby, Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, Rady vlády ČR pro koordinaci protidrogové politiky a zástupce BESIPU.

Těžiště prevence bylo od počátku směřováno do činnosti orgánů místní správy a samosprávy v závislosti na konkrétních lokálních podmínkách, problémech a potřebách. Role výboru je

Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str. 62

tedy výhradně koordinační a metodická. Za přípravu a praktickou realizaci preventivní práce nesou odpovědnost obecní zastupitelstva. Důraz je kladen na součinnost všech subjektů, které se na preventivních aktivitách podílejí či mohou podle svých možností podílet, včetně významného zapojení nestátního sektoru.

Základní principy systému prevence v ČR byly vyjádřeny a schváleny vládou ČR ve Strategii prevence kriminality v r. 1997. Tato Strategie je na několikaletá (zpravidla čtyřletá) období pravidelně aktualizována, o jejím plnění je vláda informována v každoročních zprávách, které zároveň specifikují úkoly na další období. V současné době je platná Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011. Co se cílových skupin týče, jsou prioritami této Strategie projekty primární prevence zaměřené na děti a mládež a projekty sekundární prevence zaměřené na mladistvé a dětské delikventy, dále projekty zaměřené na pozitivní integraci sociálně vyloučených skupin a komunit a na oběti trestných činů, včetně obětí domácího násilí.

4.1 Programy prevence kriminality na místní úrovni

Jak již bylo uvedeno výše, přestože preventivní politiku na centrální úrovni zajišťuje RVPPK, je podle Scheinosta základem systému prevence v České republice je prevence kriminality na místní úrovni. Finální zodpovědnost za tvorbu a realizaci preventivní práce mají města a obce. Při městských úřadech se zřizují komise prevence, které by měly být složeny z představitelů státních i nestátních institucí, významně participujících na prevenci, ale také jednotlivých kvalifikovaných odborníků.

Aby měla preventivní práce na místní úrovni prvky soustavnosti a dlouhodobé koncepčnosti, vyžaduje kvalifikovaného pracovníka, který vyhledává ohrožující jevy a je schopen určit jejich přiměřenou paralizaci. V ČR existuje již velká řada měst a obcí, která si tuto potřebu uvědomila a která v rámci svých obecních úřadů zaměstnává **manažery/koordinátory prevence**. Ti by měli mít klíčovou roli při koordinaci aktivit všech zainteresovaných subjektů, podílejících se na prevenci i při zajišťování přípravy a realizace preventivních programů a projektů. Manažeři prevence kriminality kraje jsou rovněž kontaktní osobou pro odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR, pro Policii ČR a pro manažery prevence měst a obcí, které v kraji realizují programy prevence na místní úrovni. Jsou zodpovědní za přípravu

a realizaci programů prevence na úrovni kraje. Na úrovni krajů rovněž působí koordinátoři prevence kriminality krajských správ Policie ČR a krajsí školští koordinátoři prevence. Zde je však třeba podotknout, že z průzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci¹⁶ vyplynulo, že pouze pětina dotázaných koordinátorů (především z měst, které se do preventivní práce zapojují již po mnoho let) byla do svých funkcí přijata na nová místa a pouze necelých 13% podstoupilo proceduru konkurzu či jiného výběrového řízení. Nejčastěji byli koordinátoři preventivních aktivit na místní úrovni „nalezeni“ v řadách obecního úřadu, tj. rozšířením stávající pracovní náplně (65%), nebo se této činnosti ujal dobrovolně některý z řad zastupitelů (13%).

Otázkou tedy zůstává, zda role koordinátorů/manažerů prevence není z velké části formální, neboť pouze jedna třetina dotázaných se může vykázat písemnou pracovní náplní na pozici koordinátora, což svědčí o dosud mlhavé představě obecních rad a zastupitelstev o tom, co by měl koordinátor prevence dělat. Průzkum zároveň konstatoval, že zcela výjimečně (v 7% případů) je činnost koordinátora preventivních aktivit jedinou pracovní náplní dotázaných respondentů. Tito pracovníci působí ve větších městech, která mají navíc dlouhodobou zkušenost s preventivní prací. Činnost koordinátora bývá nejčastěji spojována s činností v rámci městské policie, koordinátor však v pětině případů vykonává další činnosti v rámci sociálního odboru či je pověřen plněním specifických úkolů v rámci protidrogové prevence.

Součinnost na místní úrovni byla vyjádřena zejména v tzv. Komplexních součinnostních programech prevence kriminality na úrovni měst, která se postupně do preventivních aktivit zapojovala. Tyto preventivní programy byly realizovány od roku 1996 ve městech nad 10 000 obyvatel zatížených vyšší mírou trestné činnosti a dalšími sociálně rizikovými jevy; od roku 2001 pak byly uskutečňovány pod názvem Program prevence kriminality na místní úrovni. Takové programy byly uskutečňovány postupně v 95 městech ČR s počtem nad 10 tisíc obyvatel a v roce 2003 bylo vytvořeno dalších 24 programů v menších městech a obcích¹⁷. Tyto programy byly od roku 2005 transformovány a nahrazeny tzv. Programy prevence na místní úrovni – PARTNERSTVÍ, které byly zaváděny se záměrem podpořit rozvoj preventivních aktivit i v menších lokalitách, kde není příliš mnoho subjektů, resp. organizací a institucí, které by se mohly do prevence zapojit.

¹⁶ Večerka, K., Holas, J.: Zamyšlení nad smyslem a dosahem preventivní práce, In: Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha, 2004, str. 87-92

¹⁷ Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str. 66

4.1.1 Program PARTNERSTVÍ

Program PARTNERSTVÍ byl vytvořen s cílem zapojit do podporovaných preventivních aktivit menší obce a využít více zkušeností a potenciálu Policie ČR. Program je založen na partnerském vztahu Policie ČR s obcemi, krajskými úřady a dalšími subjekty při řešení kriminality v rizikových lokalitách a při přípravě a realizaci projektů, které mají za cíl omezovat místní kriminogenní podmínky a pozitivně ovlivňovat pocit bezpečí občanů. Jeho pilotní realizace byla schválena v roce 2003. Policie by měla mít hlavní roli při výběru kriminálně rizikových lokalit, navrhování preventivních opatření a v komunikaci se samosprávnými orgány.

Program je založen na dvojúrovňovém partnerství. Na národní úrovni se jedná o tři partnery – stát, města (samosprávu) a policii. Na místní úrovni patří mezi partnery obecní rady, školy, orgány sociální péče, policie, nevládní organizace, a do určité míry i soukromý sektor.

PARTNERSTVÍ bylo zahájeno v roce 1997. Vláda a policie vybraly k účasti v programu města s nejvyšší mírou kriminality a dalšími sociálními a ekonomickými problémy. Následně byli starostové uvedených měst požádáni, aby se do programu zapojili. Účastnická města měla jmenovat manažera prevence kriminality, provést audit kriminality a vyhledat partnery z řad veřejnosti a nevládních organizací. Ve všech městech byla zprostředkována komplexní školení, včetně výuky osvědčených postupů prevence kriminality a školení v komunikační a výpočetní technice. Každé město předložilo plán prevence, zahrnující jak situační, tak i sociální prevenci, a programy podpory obětí trestné činnosti. Návrhy posoudil vládní výbor a vybraným projektům byly poskytnuty dotace pokrývající až 90 % odhadovaných nákladů. Kromě finanční podpory poskytovala vláda v průběhu realizace projektu poradenství a konzultace. Města měla za úkol své vlastní programy vyhodnotit. V roce 2003 byl program na základě doporučení policie rozšířen o menší města. V r. 2007 se programu účastní 140 obcí a stát podporuje celkem 3188 projektů, což představuje investici ve výši přibližně 300 mil. Kč¹⁸.

Výsledky: podrobné vyhodnocení z roku 2000 ukázalo, že mezi lety 1996 a 2000 došlo v České republice ke snížení celkové míry kriminality o 3,02 % a míry majetkové kriminality o 6,49 %. Ovšem města, která se od počátku účastnila programu prevence kriminality (celkem 66 měst), zaznamenala pokles celkové míry kriminality o 6,89 % a míry majetkové kriminality o 12,06 %. Poklesu míry kriminality bylo z větší části dosaženo realizací programu prevence kriminality¹⁹.

Kritický pohled pracovníků Institutu pro kriminologii a sociální prevenci však upozorňuje na fakt, že - vzhledem ke své povaze - posiluje tento program roli orgánů represivních. Vzniká také nebezpečí upřednostnění projektů situační prevence (často velice nákladných) na úkor rozvoje prevence sociální.²⁰

4.2 Programy prevence kriminality na státní úrovni

Kromě programů prevence vyhlášených a realizovaných na místní úrovni, tj. na úrovni měst a obcí, jsou součástí systému preventivní práce v ČR také některé specifické celostátní preventivní programy, zaměřené na vybrané konkrétní problémové oblasti (drogová problematika, ochrana dětí, prevence obchodování s lidmi za účelem sexuálního zneužívání, a pod.).

Na úrovni resortů jsou vyhlášovány specifické resortní programy prevence, vyplývající ze zaměření daného resortu. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy např. rozvíjí programy zaměřené na primární prevenci ve školách (prevence sociálně patologických jevů, prevence užívání návykových látek, prevence násilí ve školách) a na podporu projektů nespecifické primární prevence určených na rozvoj volnočasových aktivit pro děti a mládež se zvláštní pozorností věnovanou rizikovým skupinám.

Na centrální úrovni Republikového výboru pro prevenci, resp. na úrovni vlády ČR, jsou pak vyhlášovány průřezové preventivní programy, zaměřené na specifické problémy, které je nutné řešit koordinovaně a které přesahují regionální či resortní možnosti řešení, např. Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi²¹.

¹⁹ Prevence městské kriminality a ohrožená mládež, Přehled slibných strategií a programů z celého světa, IKSP, Praha, 2006, str. 38-39

²⁰ Večerka, K., Holas, J.: Zamyšlení nad smyslem a dosahem preventivní práce, In: Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha, 2004, str. 87-92

²¹ Strategie prevence kriminality na léta 2008-2011

4.2.1 Systém včasné intervence

Specifickým preventivním programem, který je vyhlášen centrálně a měl by být realizován na místní úrovni, je program Systém včasné intervence (SVI). Jeho cílem je vybudovat spojení mezi všemi relevantními orgány, zabývajícími se prací s mládeží prostřednictvím komplexní městské databáze o kriminalitě mládeže. Vytvořit podmínky pro včasné sociálně nápravné intervence státní a veřejné správy i nestátních organizací již ve stadiu, kdy se děti a mladiství dostávají do konfliktu se zákony. Díky rychlé a adekvátní reakci všech institucí, do jejichž působnosti spadá péče o rizikové, ohrožené a delikventní děti, by mělo být dosaženo snížení míry a závažnosti delikvence dětí, snížení trestné činnosti páchané na dětech, odklon dětských delikventů od kriminální kariéry a rychlá a koordinovaná mnohostranná reakce na delikventní jednání dítěte či na jednání, které ohrožuje integritu dítěte.

Základem systému je tedy vytvoření jednotného informačního prostředí, které umožňuje včasné získání a vyhodnocení informací a poté koordinaci činnosti zapojených subjektů: orgánů sociální péče a ochrany dětí, policie, justičních orgánů, Probační a mediační služby, škol a školských zařízení, zdravotnických zařízení a nestátních organizací. Díky sdílenému informačnímu systému může být nastavena metodická i praktická spolupráce mezi všemi uvedenými subjekty a následně pak učiněna praktická opatření a zásahy směřující k nápravě stavu - vycházející z analýzy získaných informací a z potřeb klienta. V současné době je program realizován v Ostravě a Svitavách, jeho spuštění se připravuje v několika dalších městech. Projekt zahrnuje zřízení Centra s pracovním týmem, vyškoleným ministerstvem práce a sociálních věcí k vytvoření komplexního informačního systému o kriminalitě mládeže a později též o případech možného zneužívání dětí. Údaje jsou vkládány policií a zdravotnickými zařízeními denně a jsou předávány sociálním pracovníkům. Obsahují informace o deliktu (druh, místo, kde k němu došlo atd.) a o poměrech dotyčného mladého člověka (věk, rodinné poměry atd.), a to za účelem snazšího vytvoření individualizovaných intervenčních a nápravných programů. S využitím těchto komplexních informací mohou sociální pracovníci začít navrhovat programy sociální intervence pro jednotlivé děti a mladistvé. Do databáze mají přístup rovněž probační úředníci, a to za účelem zpracování podkladů pro rozhodnutí soudů. Centrum pomáhá budovat spojení mezi všemi subjekty, zapojenými do řešení případů týkajících se dětí a mladistvých, jako je policie, subjekty poskytující sociální služby, orgány sociálně-právní ochrany dětí, školy, nevládní organizace, poskytovatelé zdravotnických služeb, probační úředníci, státní zástupci a soudy pro mládež, s

cílem účinněji koordinovat jejich činnost. Zaměřuje se na včasnou sociální intervenci, podporující využívání programů, které odklánějí mladé lidi od systému trestní justice, recidivy, stigmatu záznamu v trestním rejstříku a možné kriminální kariéry. Odklon od systému soudnictví ve věcech mládeže se využívá pouze v těch případech, kdy se daná osoba a její rodina aktivně účastní realizace nápravného programu²².

²² Prevence městské kriminality a ohrožená mládež, Přehled slibných strategií a programů z celého světa, IKSP, Praha, 2006, str. 36-37

4.3 Realizátoři prevence

V rovině tvorby preventivní politiky, metodického vedení a koordinace jednotlivých preventivních prací má klíčovou roli stát a jeho složky a orgány samosprávy. Kromě výše zmíněných subjektů hrají důležitou roli také poskytovatelé sociálních služeb (nizkoprahová zařízení, terénní sociální pracovníci, apod.) či školy.

Důležitým komponentem především v rovině realizace preventivních aktivit je občanská společnost, tj. nestátní neziskové a církevní organizace či komunity občanů v určitých lokalitách. Jejich činnost je zaměřená různými směry, ale obvykle jsou velmi podstatnou součástí rozvoje prevence sociální. Aktivity nestátních subjektů bývají společností mnohdy přijímány přívětivěji než subjekty státní pro svou flexibilitu, díky které mohou rychleji reagovat na moderní trendy v nabízených službách a navíc i forma prezentace realizovaných aktivit bývá často atraktivnější. Neziskový sektor by si však s orgány veřejné správy neměl konkurovat, ale spíše se vzájemně doplňovat - nestátní organizace se podílejí na plánování a realizaci opatření, na jejich vyhodnocování a na zvyšování kvality a efektivity jimi provozovaných služeb. Obvyklým problémem neziskového sektoru je však otázka stability činnosti, která často závisí na několika jednotlivcích a zejména na stabilitě finančních zdrojů pro pokrytí nákladů na vyvíjené preventivní aktivity. Určitou zárukou větší stability financování by se mohlo stát zapojení projektů vyvíjených jednotlivými subjekty občanské společnosti do státem vyhlášených preventivních programů, certifikace těchto projektů a záruka stabilní podpory osvědčených projektů a aktivit²³.

Příklady konkrétních programů/projektů sociální prevence, realizovaných v ČR subjekty nestátního charakteru (především neziskových organizací na území hl. města Prahy), jsou uvedeny v kapitole 1.1.

Významnou roli hrají rovněž média, která jednak informují veřejnost o rizicích kriminality a možných preventivních opatřeních, ale také mají velkou roli při formování názorů občanů na kriminalitu, postojů ke kontrole kriminality i obav veřejnosti z ní a mohou tak výrazně ovlivňovat přístup a chování občanů. Způsob informování veřejnosti o této problematice může napomoci vytvoření chybného obrazu kriminality nebo naopak přispět k aktivizaci veřejnosti a její spolupráci při preventivních aktivitách.

Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová, str. 70

V neposlední řadě je třeba zmínit také důležitou roli výzkumu kriminálního a delikventního chování dospělých i mládeže a jeho příčin. Informace o rozsahu a souvisejících charakteristik delikvence lze získat jednak z oficiálních statistik, ale také z kriminologických výzkumů, založených na reprezentativních výběrových šetřeních.

Výzkum delikventního chování mladistvých je klíčovou oblastí kriminologie nejen z důvodu, že v době adolescence dochází nejčastěji k páchání trestné činnosti, ale rovněž díky lepší možnosti prevence v raném věku než v dospělosti.

II. ANALÝZA DELIKVENCE MLÁDEŽE V ČR

Důležitou součástí diplomové práce je analýza dat mezinárodního kriminologického výzkumu delikvence mládeže International Self-Reported Delinquency Study 2 (ISRD-2), resp. dat získaných v rámci realizace tohoto výzkumu na území České republiky v r. 2006. Výzkum realizovala katedra sociologie FF UK, jež také poskytla data pro analytickou část diplomové práce, zpracovávanou pomocí programu SPSS.

Část této analýzy, zaměřená na volný čas, byla publikována v rámci národní zprávy „Česká mládež v perspektivě delikvence“ autorů Z. Podané a J. Buriánka. Zbývající část analýzy je vytvořena v součinnosti s uvedenou studií a přestože byly všechny její části autorkou zpracovány samostatně, dochází k částečným překryvům se zmíněnou publikací. S ohledem na problematiku prevence však tato témata (rodina, soc. kontrola a vazba) nemohla být opomenuta.

Cílem analýzy, zaměřené zejména na aspekty trávení volného času, sociální vazbu a kontrolu, je ukázat souvislosti mezi subjektivními a objektivními faktory (tj. osobnost jedince, jeho sociální vazby či kontrola ze strany rodiny / školy) a faktory protispolečenského chování, jak je popisují osobnostní a sociologické teoretické koncepty, uvedené v části I této práce. Analýza se de facto zaměřuje na dva aspekty kriminálního chování, jež vymezuje obecná teorie Hirschiho a Gottfredsona: na tzv. *kriminální příležitosti*, kam se řadí zejména kontakty s kriminálním prostředím a deviantní trávení volného času s podobně profilovanými jedinci, a na *osobnostní charakteristiku* jedinců porušujících sociální normy, resp. jejich sebekontrolu, vytvořenou na základě jejich integrace ve skupině, sociálních vazbou a kontrolou ze strany rodiny od raného dětství.

První část analýzy tedy popisuje, jak tráví mladí lidé svůj volný čas, s kým se stýkají a do jaké míry je jejich chování ovlivněno kontaktem s delikventními vrstevníky. Druhá část analýzy pak představuje rodinné zázemí jedinců a míru sociální vazby a kontroly ze strany rodiny vč. schopnosti sebekontroly dané povahovými vlastnostmi a dává ji do souvislosti s delikventním jednáním.

Na základě této analýzy je pak v závěru diplomové práce zkoumána platnost nejnovějších kriminologických teorií a s ohledem na implementace preventivních programů pro děti a mládež hledány nejvhodnější formy preventivní intervence.

5. Výzkum delikvence mládeže ISRD-2

Výzkum ISRD-2 (International Self-Reported Delinquency Study 2) je druhou vlnou mezinárodního kriminologického výzkumu delikvence mládeže, kterého se v r. 2006 zúčastnila i Česká republika společně s dalšími cca třiceti zeměmi světa. Na území České republiky výzkum realizovala katedra sociologie FF UK pod vedením doc. PhDr. Buriánka CSc. a byl podpořen grantem Daphne Evropské komise.

Výzkum je založen na metodě tzv. self-reportů, tzn. respondenti (žáci ve věku 12-15 let) v dotazníku sami vypovídají o delikventních činech, kterých se dopustili. Tato metoda klade vysoké nároky na získání důvěry respondentů v anonymní šetření, avšak byla prokázána její dostatečná reliabilita. Ve srovnání s oficiálními statistikami trestné činnosti je nespornou výhodou této metody fakt, že dokáže postihnout i nenahlášené trestné činy a přestupky a určité problematické formy chování (záškoláctví, užívání alkoholu a drog), které se v policejních statistikách neobjeví. Nespornou výhodou těchto šetření je možnost získat detailní informace o pachatelích – jejich rodinném zázemí, způsobu trávení volného času, vztahu k vrstevníkům a škole, osobnostních rysech, názorech apod.

Sběr dat probíhal na školách na přelomu r. 2006/2007 a byl zaměřený na žáky 7.-9. tříd. Kromě otázek cílených na delikventní a problémové formy chování zjišťoval také socio-demografické informace, charakter rodinného zázemí, trávení volného času, postoje k násilí, vztah ke škole a k okolí bydliště, viktimizaci, určité typy trestné činnosti apod.

Dotazník ISRD-2 se zaměřil na celou škálu deviantních forem chování, které se vyskytují u mládeže. Dělení na činy delikventní a problémové vychází spíše se závažnosti, která je obecně těmto činům připisována společností, než z právní kvalifikace činu; některé činy, označované zde za delikventní, nejsou v českém prostřední trestné (např. nošení zbraně). Mezi problémové formy chování je zde řazena konzumace alkoholu (dotazník rozlišuje pivo/víno a tvrdý alkohol), užívání měkkých drog a záškoláctví (viz dotazník v příloze, otázky č. 49 – 51 a 43). Z patnácti zkoumaných delikventních činů (otázky č. 52 – 58, 60 – 67) lze čtyři označit za násilné delikty (skupinová bitka, nošení zbraně, úmyslné ublížení na zdraví a loupež/vyhrožování) a šest za majetkové (různé formy krádeží); obě skupiny lze ještě dále rozčlenit na činy běžné a závažné. Dalšími zkoumanými delikventními činy pak byly vandalismus, hackerství a drogové delikty (konzumace různých tvrdých drog a dealerství).

Zkoumán byl výskyt těchto forem chování u dětí jednak během jejich celého života, jednak za poslední období, jímž byl u většiny činů poslední rok, pouze u běžnějších činů (alkohol, drogy) za poslední měsíc.

Realizátoři výzkumu stanovili jako základní ukazatel *delikvence* spáchání alespoň dvou delikventních činů za poslední období. Takto konstruovaný ukazatel lépe postihuje aktuální stav a nezohledňuje jednání, k němuž došlo před delší dobou a dále již nepokračovalo.

Problémové chování je definováno jako kombinace dvou ze tří faktorů: konzumace alkoholu, užívání drog a záškoláctví během posledního období.

Výběr škol vycházel z databáze škol České republiky, jež pro tento účel poskytl Ústav pro informace ve vzdělávání. Postupoval metodou dvoustupňového výběru klastrů: v prvním kroku byla vybrána škola, ve druhém kroku náhodně dvě třídy této školy. Výběr byl stratifikován podle typu školy (základní škola či víceleté gymnázium) a regionů (NUTS 2). Šetření proběhlo ve 160 třídách z 91 škol. Pro odhady měr prevalence delikvence v ČR jsou užívána data vážená, velikost souboru je 2283.

6. Základní charakteristiky souboru

Výzkum ISRD 2 je představuje komplexní studii kriminálního chování mládeže. Dotazník (viz příloha č.2) obsahuje celkem 75 otázek, zaměřených na následující oblasti: životní podmínky respondentů (původ, prostředí domova, majetek), problémy, se kterými se mladí lidé v životě/ za polední období setkali (šikana, krádež apod.), rodinné zázemí (funkčnost rodiny, společné aktivity, kontrola ze strany rodičů), trávení volného času (přátelé, prostředí a způsob trávení volného času), osobnostní charakteristiky (impulsivita, sklony k rizikovému chování), škola (vztah ke škole/učitelům, záškoláctví), sousedství, prevalence problémového (pití alkoholu, užívání drog a záškoláctví) a delikventního (vandalismus, hackerství, drogové delikty a majetkové či násilné trestné činy) chování, viktimizace, postoje vůči rodině a škole a socio-demografické charakteristiky.

Pro účely této práce byly za účelem ověření obecné teorie kriminality Hirschiho a Gottfredsona podrobně zkoumány odpovědi na otázky týkající se rodiny (vazby a kontrola ze strany rodičů), osobnostních charakteristik a volného času. Pro úplnost a základní orientaci ve výsledcích výzkumu jsou však v počátku této kapitoly popsány obecné charakteristiky zkoumaného souboru - tj. míra delikvence a problémového chování mládeže a její rozložení podle pohlaví a věku.

6.1.Problémové chování

Tab.6.1.1: Prevalence problémového chování

Problémové chování	ano	ne	věk při první zkušenosti
	%		
pití piva / vína pití	85,5	14,5	10,4 let
tvrdého alkoholu užití	51,8	41,2	12 let
lehké drogy	15,9	84,1	13,2 let
záškoláctví	95,2	4,8	-
indikátor problémového chování (= 2 rizikové faktory a více	6,5		

záškoláctví – sledováno pouze za posledních 12 měsíců
pití piva/vína, tvrdého alkoholu a užití lehké drogy - životní zkušenost

Konzumace alkoholu je mezi dětmi ve věku 12-15 let hojně rozšířena. 85% z nich přiznává zkušenost s lehkým alkoholem a více než polovina s alkoholem tvrdým. Tento fakt není nijak zarážející vzhledem k tomu, že konzumace piva a vína není v České republice vnímána nijak

zvláště negativně; v téměř třetině případů sbírají své první zkušenosti s tímto alkoholem v okruhu rodiny a známých, v polovině případů je pak tato zkušenost sdílena s přáteli z řad vrstevníků. Přibližně 30% mladistvých uvádí, že někdy v životě zažili pocit opilosti. Co se věku týče, dochází narozdíl od alkoholu k první zkušenosti s měkkými drogami později, v průměru po třináctém roce života, a téměř vždy v přítomnosti vrstevníků.

Souhrnný indikátor problémového chování, který vyžaduje přítomnost alespoň dvou rizikových faktorů (alkohol, měkké drogy, záškoláctví) během posledního období (měsíce), identifikoval poměrně malou skupinu mladistvých - necelých 7%.

6.2 Delikventní chování

Tab.6.2.1: Prevalence delikventního jednání

Problémové chování	ano	ne	v uplynulém roce	průměrný věk při první zkušenosti
	%			
běžné násilné činy	24,6	75,4	15,9	11,5
závažné násilné činy	2,5	97,5	1,3	11,8
běžné majetkové činy	22,5	77,5	6,6	10,8
závažné majetkové činy	5,8	94,2	3,0	11,6
vandalismus	11,5	88,5	7,3	11,7
hackerství	7,1	92,9	5,1	12,6
prodej drog	3,8	96,2	2,6	13,3
tvrdé drogy	1,5	98,5	0,4	12,9
indikátor delikventního chování (= 2 činy faktory a více / rok)	17,6			

běžné násilné činy = skupinová bitka, nošení zbraně

závažné násilné činy = úmyslné ublížení na zdraví, loupež / vyhrožování

běžné majetkové činy = krádež v obchodě

závažné majetkové činy = krádež auta/motorky, krádež z auta, krádež kola, vzloupání do budovy, sebral/a tašku, peněženku

tvrdé drogy = extáze/speed, LSD/heroin/kokain

Tabulka 6.2.1 ukazuje, že necelých 18 % dětí spáchalo alespoň dva delikventní činy za poslední rok. Tento indikátor bude používán pro další analýzu jako souhrnný indikátor delikvence (tj. vylučuje ojedinělé páchaní trestného činu, dá se říci, že prokazuje určitý trend v chování dítěte).

Mezi nejběžnější trestné činy, kterých se děti dopouští, patří krádež v obchodě, účast na skupinové bitce, vandalismus. Také nošení zbraně, jež v ČR není klasifikováno jako trestný čin, je relativně časté. Činy závažnějšího charakteru se vyskytují poměrně vzácně.

Zkušenost s konzumací tvrdých drog přiznalo v této věkové skupině pouze malé množství dětí (1,5 %) a jejich užívání za poslední měsíc bylo zcela minimální. Na druhou stranu přiznaly 4% dětí, že již někdy drogy (měkké či tvrdé) prodávaly nebo působily jako zprostředkovatelé. Delikty související s drogami mají oproti ostatním formám delikvence pozdější nástup – v průměru začínají až po dvanáctém roce života – a lze očekávat, že podobně jako u měkkých drog dochází k jejich většímu rozšíření až u starších dětí. Zajímavé je vysoké „skóre“ hackerství (nabourání do cizích sítí) mezi mladými lidmi. Tento akt vyžaduje relativně pokročilé znalosti z oblasti výpočetní techniky a je tedy překvapivý vysoký počet dětí, které se hackerství již dopustili (7 % za život a 5 % za poslední rok). Průměrný věk počátku byl ve dvanácti a půl letech a i zde lze očekávat, že mezi staršími dětmi bude prevalence spíše narůstat s tím, jak se budou rozšiřovat jejich dovednosti s počítači. Může se jednat o špatné pochopení otázky a nadhodnocení vlastních výsledků, ale i tak lze hovořit o zajímavém fenoménu.

Výsledky výzkumu prokazují, že pro mládež je charakteristické páchaní delikvence ve skupinách vrstevníků, což platí obzvláště pro vandalismus a krádeže v obchodě. Naproti tomu hackerství je delikvencí spíše individuální, i když i jej vykonávala čtvrtina dětí v posledním případě ve společnosti vrstevníků.

6.3 Pohlaví a věk

Sledovaný vzorek mladých lidí měl přibližně stejné zastoupení respondentů ženského a mužského *pohlaví*. Do analýzy vstoupilo celkem 1159 dívek a 1116 chlapců.

Tab.6.3.1: Problémové a delikventní chování dívek / chlapců (životní zkušenost)

Problémové / delikventní chování	dívky	chlapci
	%	
pití piva / vína	87,2	83,9
pití tvrdého alkoholu	50,0	53,7
užití lehké drogy	14,5	17,3
záškoláctví	4,0	4,8
krádež v obchodě	20,7	24,4
nošení zbraně	3,7	17,1
vandalismus	9,1	14,2
hackerství	3,0	11,2
skupinová bitka	11,5	28,5
prodej drog	2,7	5,0

Výsledky výzkumu potvrzují, že delikvence je výrazně častěji páchána chlapci. Tento fakt je nejmarkantnější u vybraných případů násilných a majetných činů, vandalismu a hackerství. Naopak v případě problémového chování (někdy bývá označováno jako rizikové) výzkum neprokázal větší rozdíly mezi dívkami a chlapci. Lze konstatovat, že alkoholu, záškoláctví i lehkým drogám holdují obě pohlaví stejně.

Věk

Výzkum ISRD 2 byl zaměřen na mladé lidi ve věku 12-15 let. V souboru respondentů se objevuje i několik jedinců starších 15ti let, jež jsou v analýze spojeni do věkové skupiny 15+. Rozložení respondentů podle věku je v analyzovaném souboru rovněž vyvážené: v souboru figuruje cca 14% dětí ve věku 12let a 32% ve věku 13 let, 14tiletých je v souboru 36% a poslední věkovou skupinu 15+ tvoří přes 18 % respondentů.

Tab.6.3.2: Problémové a delikventní chování za poslední období podle věku

Problémové / delikventní chování	věk			
	12	13	14	15+
	%			
pítí piva / vína	27,2	35,5	42,3	51,2
pítí tvrdého alkoholu	12,2	13,1	21,5	32,0
užití lehké drogy	1,7	3,0	6,3	11,0
záškoláctví	3,2	3,1	5,5	7,3
násilný čin	14,1	14,2	18,1	18,3
majetkový čin	6,2	7,7	9,9	9,2
vandalismus	7,2	6,3	8,0	7,6
hackerství	4,0	4,5	6,1	5,4

pítí piva/ vína / tvrdého alkoholu / užití lehké drogy: prevalence za poslední měsíc
 násilný čin / majetkový čin / vandalismus / hackerství: prevalence za poslední rok

Výsledné rozložení delikventního a problémového chování podle věku naplňuje logický předpoklad, že s rostoucím věkem roste i míra protispolečenského chování. V případě rizikového jednání lze pozorovat jasný nárůst hodnot u všech položek, velký posun je patrný zejména u užívání lehkých drog a záškoláctví po 13tém roce života. Stejně tak je tomu u násilných a majetkových deliktů, jak ukazuje tabulka 6.3.2. Naopak u vandalismu a překvapivě ani u hackerství se významné rozdíly protispolečenského chování v souvislosti s věkem neobjevují.

Pro oblast prevence lze z výše uvedeného vyvodit, že prevenční programy by měly být zaměřeny již na děti v raném věku (do 13ti let života), aby došlo k zabránění markantního

nárůstu kriminality ve vyšším věku. Tyto programy by měly být zároveň určeny jak dívkám, tak chlapcům; přestože se chlapci dopouštějí znatelně více delikventních činů, ani dívky nemají „svůj štít čistý“ a ve strategiích prevence by neměly být opomíjeny.

7. Trávení volného času

Způsob trávení volného času je jedním z důležitých pilířů prevence kriminality. Mládež má ve srovnání s dospělými zpravidla více volného času, přičemž způsob jeho trávení zejména se skupinou vrstevníků může do značné míry ovlivnit delikventní jednání jedince. Ve volném čase vznikají mnohé příležitosti a kontakty, které mohou buď snižovat nebo naopak zvyšovat pravděpodobnost páčání přestupků. Potřeba dětí naplnit svůj volný čas tak, aby to bylo zábavné a napínavé, je naplňována v závislosti na jeho sociální integraci a formách jeho kontroly. Trávení volného času, jež může spočívat např. i v chození ven s kamarády nebo v navštěvování zábavních podniků, s sebou zákonitě přináší problém, jak tyto aktivity zafinancovat, jež mohou některé delikventní činy vyřešit²⁴. Následující analýza rovněž ukazuje, že řada přestupků je konána čistě z nedostatku jiné náplně volného času či vlivem prostředí, ve kterém se mladý člověk pohybuje.

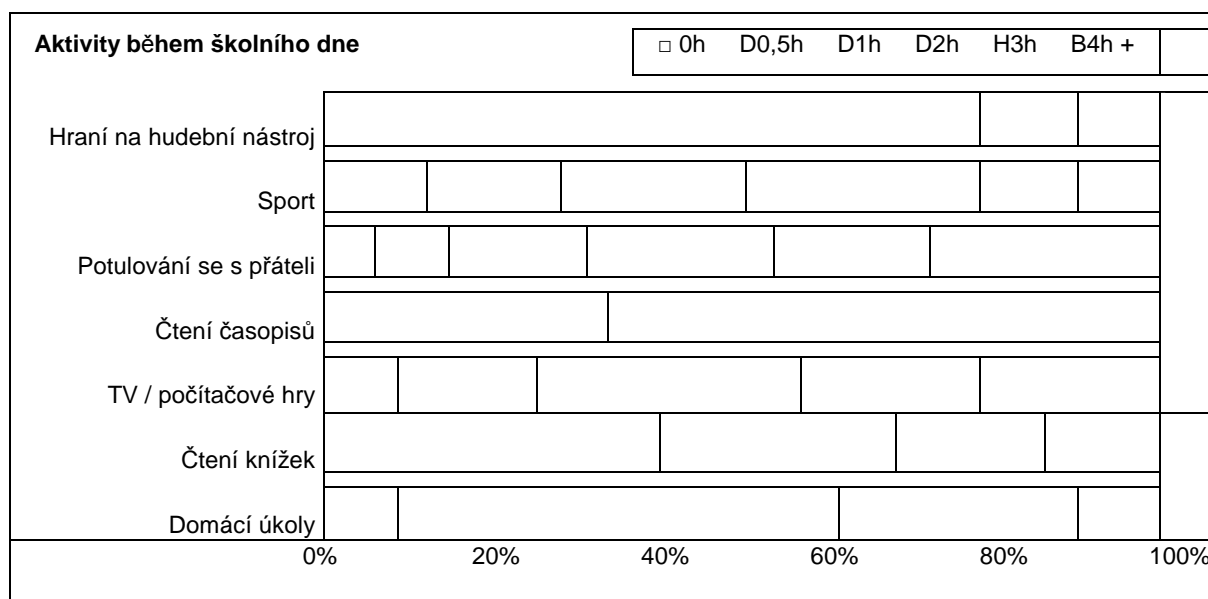
Dobře orientované volnočasové aktivity mohou být platformou pro vytváření „správného“ hodnotového žebříčku a přátelských sociálních vazeb. Představují navíc prostor pro demonstraci a předávání pozitivních vzorů a mohou tak působit jako funkční ochranný faktor kriminality mládeže.

V rámci výzkumu bylo sledováno, jak tráví mladí lidé svůj volný čas – jakými aktivitami se obvykle zabavují a jak často, s kým volný čas tráví (zda sami či ve skupině) a do jaké míry souvisí náplň jejich volného času s problémovým chováním či delikvencí.

Následující graf znázorňuje, jak dlouho (resp. kolik hodin denně) se žáci obvykle věnují vybraným aktivitám, jimiž mládež běžně tráví volný čas, během jednoho školního dne, nepočítáme-li čas strávený ve škole.

Obecně lze říci, že svůj volný čas stráví mladí lidé ve věku 12-15let převážně sledováním televize a hraním počítačových her (tuto zábavu téměř nikdy nevynechají), potulováním se s přáteli a sportem.

Graf 7.1: Když nepočítáš čas strávený ve škole, kolik hodin věnuješ každé z uvedených aktivit během jednoho běžného školního dne? (ot. 24)

Z grafu je patrné, že jen minimum dětí se věnuje hře na hudební nástroj, přibližně desetina dětí hraje na hudební nástroj alespoň 1 hodinu denně. Naopak sportu se většina dětí věnuje pravidelně, velká řada z nich tráví sportem i několik hodin denně. Ještě více než sportem ale mladí lidé tráví svůj volný čas setkáváním a potulováním se s přáteli. Téměř tři čtvrtiny dětí tak tráví se svými přáteli hodiny denně.

Překvapivou novinkou asi není fakt, že děti málo čtou - více než třetina dětí ve věku 12–15 let nečte vůbec. Pokud se však čtení věnují, déle vydrží při čtení knížek než nad časopisy.

Přibližně pětina žáků stráví čtením časopisů alespoň hodinu denně, v případě knížek je to cca třetina dětí.

Jak již bylo řečeno výše, velkou část svého volného času tráví děti sledováním televize a hraním počítačových her. Tomu věnují téměř všichni alespoň nějaký čas v průběhu dne, většina z nich (přes $\frac{3}{4}$) pak dvě hodiny denně či více.

Jelikož jsou děti ve sledované věkové skupině školou povinné, je logické, že část jejich času jim zabere děláním domácích úkolů. Naprostá většina z nich zvládne přípravu do školy (nepočítáme-li víkendy) během půl, max. jedné hodiny.

Další analýza, sledující rozdíly v přístupu k trávení volného času chlapců a dívek, ukázala víceméně obecně známé trendy: dívky jsou zodpovědnější ve vypracování domácích úkolů (resp. tráví jimi více času než chlapci), rovněž více čtou i se častěji věnují hře na hudební

nástroj. Zajímavý může být fakt, že doba strávená u televize či počítače je u obou pohlaví poměrně vyrovnaná, stejně jako čas strávený s přáteli. Chlapci se potom intenzivněji věnují sportu - je výrazně méně chlapců než dívek, kteří nesportují vůbec a naopak výrazně více těch, kteří sportují min. dvě hodiny denně.

Tab.7.1: Kolikrát během týdne chodíváš v noci mimo domov třeba na party nebo diskotéky, na návštěvy známých nebo jen tak bloumat po ulicích?(ot.23)

	počet	%	dívky	%	chlapci	%
nikdy nebo jednou	1694	74,6%	885	76,7%	800	72,1 %
2 - 4 krát	465	20,5%	212	18,4%	253	22,8%
více než 5 krát	113	5,0%	57	4,9%	56	5,0%
celkem	2271	100,0%	1154	100,0%	1109	100,0%

Tabulka ukazuje, jak často vyrazí mládež po večerech za zábavou. Vidíme, že v noci chodívá více než jednou mimo domov čtvrtina z nich (5% všech respondentů pobývá o téměř všech večerech mimo domov). Tři čtvrtiny dětí ve věku 12-15 let tráví téměř všechny večery doma, kdy přibližně polovina dětí tráví doma každý večer - za noční zábavou ještě nevyrazí vůbec.

Srovnáme-li dívky a chlapce, je patrné, že celkově vyrazejí s přáteli po nocích o něco málo častěji chlapci než dívky; poměr těch, kteří tráví mimo domov pět večerů či více je však vyrovnaný.

Vztah mezi tím, jak děti pobývají v noci mimo domov a páchají delikventní činy či se chovají rizikově (tj. užívají alkohol či měkké drogy), je velice úzký, jak ukazuje tabulka 7.2. S určitostí však nelze tvrdit, že pokud by děti měly zakázáno chodit po večerech ven, delikvence by se nedopouštěly (a nevyhledávaly by pak možnosti jinde). Pití alkoholu a užívání měkkých drog je ale rozhodně jedním s cílů nočních vycházek mládeže.

Tab.7.2: Delikvence a rizikové chování žáků ve vztahu k četnosti nočních vycházek mimo domov za zábavou

Noční vycházky za zábavou			alespoň 2 delikventní činy za poslední období (gamma=0,435)		alespoň 2 rizikové faktory (gamma=0,597)	
	počet	%	ano	%	ano	%
max. jednou	1694	74,6%	222	13,5%	64	3,8%
týdně 2-4krát	465	20,5%	126	28,8%	61	13,1%
týdně 5krát týdně	113	5,2%	35	32,7%	23	20,5%
celkem	2272	100,2%	383	17,6%	148	6,5%

Výzkum rovněž zjišťoval, s kým tráví děti většinu svého volného času, zda spíše samy, s rodinou nebo kamarády; a jestli patří do určité skupiny přátel, s nimiž pravidelně tráví čas, podnikají společné věci nebo se různě baví. Dále jaké je národnostní složení jejich skupin a do jaké míry jsou v tomto ohledu tolerantní jejich rodiče.

Opět pak bylo sledováno, zda a v jaké intenzitě tyto faktory souvisí s delikvencí či rizikovým chováním mládeže.

Tab.7.3: S kým trávíš většinu svého volného času?(ot.26)

S kým trávíš volný čas			alespoň 2 delikventní činy za poslední období (gamma=0,353)		alespoň 2 rizikové faktory (gamma=0,542)	
	počet	%	ano	%	ano	%
Sám, sama	236	10,4%	38	17,2%	13	5,5%
S rodinou	858	37,7%	76	9,0%	13	1,5%
S 1 - 3 kamarády	711	31,3%	131	19,2%	43	6,1%
S větší skupinou přátel	470	20,7%	140	31,5%	79	16,9%
celkem	2275	100,0%	385	17,6%	148	6,5%

Z tabulky je patrné, že polovina dětí tráví většinu svého volného času buď sama (cca 10%) nebo s rodinou (cca 38%) a druhá polovina pak s přáteli, přičemž upřednostňují spíše menší skupinu přátel (tj. do čtyř).

Na otázku, zda jsou žáci součástí nějaké skupiny, se kterou se baví a podnikají společné věci, odpověděla kladně tři čtvrtina z nich, ze 65% se jedná o smíšené skupiny (dívek/chlapců). Poměr chlapců a dívek, kteří patří do určité skupiny, je v tomto případě přibližně stejný, diferencujícím faktorem není ani věk. Skupiny nebývají rasově smíšené, resp. pouze zlomek dětí má více přátel, jejichž rodiče jsou cizího původu. Rodiče by však přátelství s vrstevníky jiného etnika z velké většiny (85%) dětem nebránili. Zde je však třeba upozornit na fakt, že výzkum má mezinárodní charakter (tj. nebyl koncipován na specifika České republiky) a nepodchycuje dobře v žádných ohledech romské etnikum.

Výzkum potvrzuje fakt, že delikvence je mladistvými páchána zejména ve skupinách.

Z tabulky 7.3 lze vyčíst přímou úměru mezi tím, s kým děti tráví svůj volný čas a do jaké míry se chovají rizikově či delikventně. Zejména pití alkoholu, užívání měkkých drog či záškoláctví (přičemž kombinace 2 těchto faktorů je chápána jako rizikové chování) se vyskytuje v naprosté většině případů mezi dětmi, které tráví volný čas se skupinou přátel, především pak s větší skupinou přátel, tj. více než čtyř.

Podobný vztah můžeme sledovat i v případě delikventního chování (tj. spáchání alespoň dvou běžných či závažných násilných nebo majetkových činů za poslední období).

Významnou roli pak hrají tzv. „rizikovní známí“. Další analýza potvrdila úzkou vazbu mezi tím, zda se mladí lidé pohybují v okruhu lidí, kteří delikventní / rizikové činy páchají a mírou jejich delikventního jednání.

Jak již bylo řečeno výše, přibližně tři čtvrtiny respondentů se označují za členy nějaké skupiny, se kterou se baví a podnikají společné věci. Dvě třetiny z nich odpověděli, že se svou skupinou tráví společně hodně času na veřejných místech jako jsou parky, ulice, obchodní centra či okolí bydliště. Tento fakt má podle očekávání přímý vztah s rizikovým chováním a delikvencí. Interpretace však může být dvojitá: buď lze říci, že děti, které nenaplní svůj volný čas žádnými jinými aktivitami (jako je např. sport), se potulují po veřejných prostranstvích a dopouštějí se různých přestupků, jako jsou drobné krádeže apod., nebo můžeme konstatovat, že skupiny, které cíleně páchají delikventní činy, k tomu „pouze“ vyhledávají veřejná prostranství.

Tab.7.4: Tráví tvoje skupina hodně času společně na veřejných místech jako jsou parky, ulice, obchodní centra, okolí bydliště?(ot.29)

Skupina tráví hodně času na veřejných místech			alespoň 2 delikventní činy za poslední období (gamma=0,31)		alespoň 2 rizikové faktory (gamma=0,381)	
	počet	%	ano	%	ano	%
Ne	530	31,4%	71	13,9%	24	4,5%
Ano	1158	68,6%	259	23,4%	11	9,6%
celkem	1688	100,0%	330	20,4%	35	8,0%

V dotazníku dále figurovaly otázky, zda je pro skupinu přijatelné dělat nějaké nelegální věci a jestli nějaké nelegální činy skupina skutečně provádí. Na tyto otázky byly odpovědi téměř shodné: pokud nejsou pro skupinu nelegální činy přijatelné, ani je neprovádí a naopak.

Zajímavý je ale fakt, že více než čtvrtina dětí odpovídala na tuto otázku kladně, tj. že je pro ně přijatelné přestupovat zákon, příp. že jejich skupina nelegální věci provádí.

Celkově je však (podle výsledků výzkumu) dětí, které se dopouštějí delikventního chování (resp. spáchali alespoň 2 činy za poslední období), méně: cca 17 %.

Vysvětlení může být opět několik: nelegální činy, o kterých děti vypovídaly, mohou mít buď nahodilý charakter, nebo lze příčinu hledat ve faktu, že děti své pocity o páchání přestupků

„přeceňují“, tj. přestože říkají, že skupina provádí nelegální věci (nebo že se dokonce jedná o gang), ve skutečnosti tomu v tak velké míře není.

Pokud půjdeme v uvažování hlouběji, může být dalším vysvětlením také fakt, že se někdy jednotlivci schovávají za anonymitu skupiny, tzn. přestože se skupina přátel, jejíž jsou členy, dělá nelegální věci, oni sami se za pachatele neoznačí. Pak můžeme spekulovat o tom, že je reálná delikvence vyšší, než jak ji ukazují výsledky výzkumu.

Součástí výzkumu byla rovněž otázka, zda se respondenti domnívají, že by bylo možné jejich skupinu označit jako gang. Zde je opět nutné podotknout, že se jedná o mezinárodní výzkum (otázky nebyly koncipovány v ČR) a slovo „gang“, užívané spíše v jiných zemích, např. USA, může být v našem prostředí interpretováno různě. Lze však předpokládat, že jako gang se označí skutečně takoví členové skupin, jež nelegální činy považují za přijatelné, provádí je pravidelně či se dokonce přímo za tímto účelem schází. V tom případě mohou být odpovědi i na tuto otázku zajímavé, neboť jako gang označilo svou skupinu více než 11% respondentů.

Na tomto místě je možné uvést příklad toho, jak se s existencí gangu vyrovnávají některá americká a britská města. Jde o specifickou reakci na neovládnutelný intenzivní problém terorizování života obyvatel v určitých částech velkoměst (př. Los Angeles), které prohlásí delikventní gang za „své teritorium“. Občané pak často čelí častým výtržnostem a porušování veřejného pořádku, pouličním rvačkám a mnohdy i brutálnímu násilí²⁵. Jako opatření pro získání kontroly nad těmito gangy byly proto v řadě amerických měst zavedeny tzv. „Civil gang injunctions“ – tj. časově omezené soudní zákazy určitého typu chování pro danou lokalitu, např. zákaz sdružovat se, setkávat se s jiným členem gangu na veřejnosti či obtěžovat svým protispoločenským jednáním obyvatele té které lokality. Jedná se tudíž o preventivní způsob zastrašení, jež má zabránit možnostem výskytu delikventního jednání v daných čtvrtích. Obyvatelé a politici hodnotí tuto svým způsobem pozoruhodnou intervenci převážně kladně, ale na straně odborníků převládá obava, zda se výsledkem těchto opatření nepřesune delikventní jednání „pouze“ do jiných čtvrtí nebo nedostane jinou, výše uvedenými zákazy nepodchycenou, podobu. Obdobná opatření (tzv. „Anti-social behaviour orders“, ASBOs) byla zaváděna i ve velké Británii s tím, že jejich implikace i hodnocení ze strany veřejnosti a odborníků je de facto shodné jako v případě Spojených států²⁶.

H.Válková, J.Kuchta a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, Praha, 2005, str. 87-89
Summary for Anti-social behaviour orders, Youth Justice Board for England and Wales, 2006

Vrátíme-li se však zpět k výsledkům výzkumu ISRD-2 v České republice, můžeme sledovat, jak se respondenti vyjádřili k otázce, jak se obvykle baví, když vyrazí někam se svými kamarády, resp. jaké jsou jejich společné aktivity. Opět bylo sledováno, do jaké míry korelují tyto aktivity s rizikovým/delikventním chováním. V baterii otázek se objevily i některé činnosti, představující přímo rizikové či delikventní prvky jednání (drobné krádeže, pití alkoholu apod.).

Pro základní pohled na strukturu odpovědí můžeme použít faktorovou analýzu, vymezující tři faktory:

- F1 – páchání přestupků
- F2 – vztah k muzice F3
- sport a PC

Tab.7.5: *Jak se obvykle bavíš se svými kamarády (ot. 37); faktorová analýza*

Zábava s kamarády	faktor			
	průměr	1	2	3
Diskotéky / koncerty	1,50	0,20	0,72	0,08
Členové hudební kapely	1,08	-0,10	0,68	-0,09
Požívání piva/alkoholu nebo drog	1,26	0,65	0,34	-0,09
Ničení věcí	1,18	0,82	0,05	0,07
Drobné krádeže pro zábavu	1,08	0,77	-0,04	-0,02
Sport	2,33	-0,09	0,30	0,69
Počítačové hry / chatování	2,22	0,13	-0,05	0,75
Obtěžování lidí pro zábavu	1,22	0,72	0,03	0,12

Škála: 1=nikdy, 2=občas, 3=často, 4=vždy

Faktory získány metodou hlavních komponent, užití rotace Varimax, Kaiserova normalizace

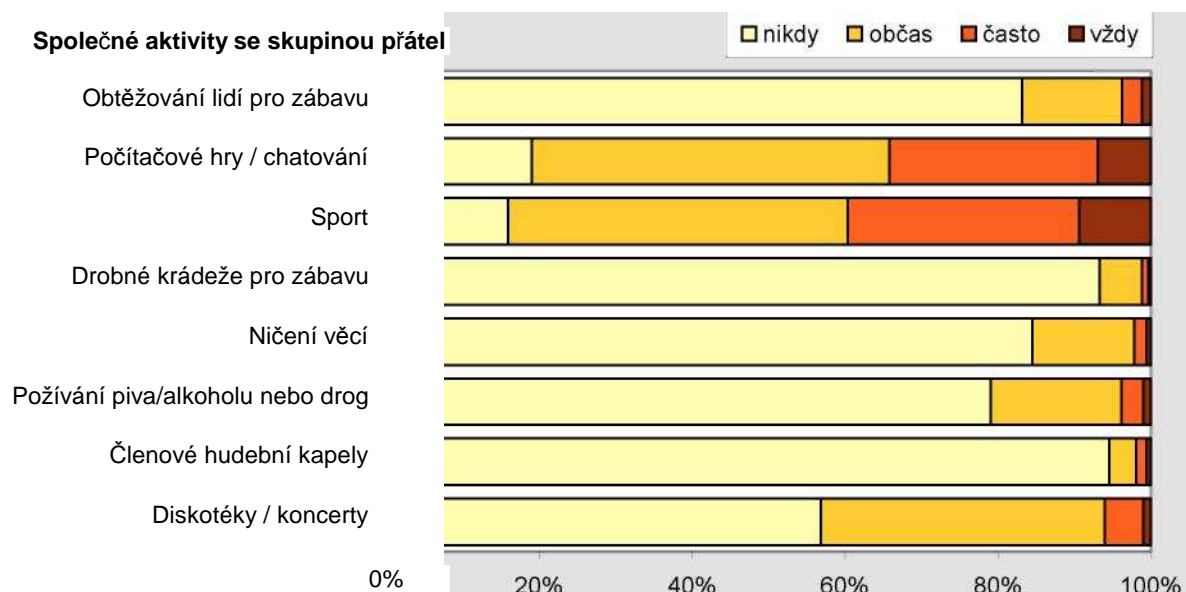
Vysvětlení 53% variability dat

Následující graf vypovídá o tom, jak intenzivně se skupiny mladých lidí vybraným činnostem věnují. Je logické, že pouze velmi malá část respondentů uvádí občasné či časté ničení věcí, obtěžování lidí pro zábavu či krádeže. Přestože tuto zkušenost již velká část dětí ve věku 12-15 let má, není požívání alkoholu či lehkých drog časté, min. občas mu však holduje pětina respondentů.

Také ve skupině přátel tráví mladí lidé volný čas často sportováním nebo hraním na počítači, příp. chatováním. Více než ¾ dětí sportuje nebo hraje na PC příležitostně či často.

Mezi respondenty se vyskytuje jen velice málo těch, kteří jsou členy hudební kapely nebo jejich skupina kapelu tvoří. Přibližně čtvrtina sledovaných dětí si však již občas vyrazí s přáteli na koncert či diskotéku.

Graf 7.2: Když si vyrazíš někam s kamarády, jak se obvykle bavíte? (ot. 37)

Ze srovnání odpovědí chlapců a dívek na jednotlivé baterie otázky pak vyplynulo, že drobných přestupků (jako je pití alkoholu nebo užívání drog, krádeže či obtěžování lidí pro zábavu) se dopouští o něco málo více chlapci.

Stejně tak jako u jednotlivců, také ve skupině chlapci sportují více než děvčata, která si společně naopak raději vyrazí na koncert či zatančit na diskotéku.

Souvislost mezi sledovanými činnostmi a rizikovým chováním či delikvencí je zřejmá: Podotázky spadající do prvního faktoru (páchání přestupků) takové chování přímo indikují, druhý faktor (vztah k muzice) neprokazuje žádný vztah (korelaci) s rizikovým/deviantním chováním a třetí faktor (sport, PC) mu naopak předchází.

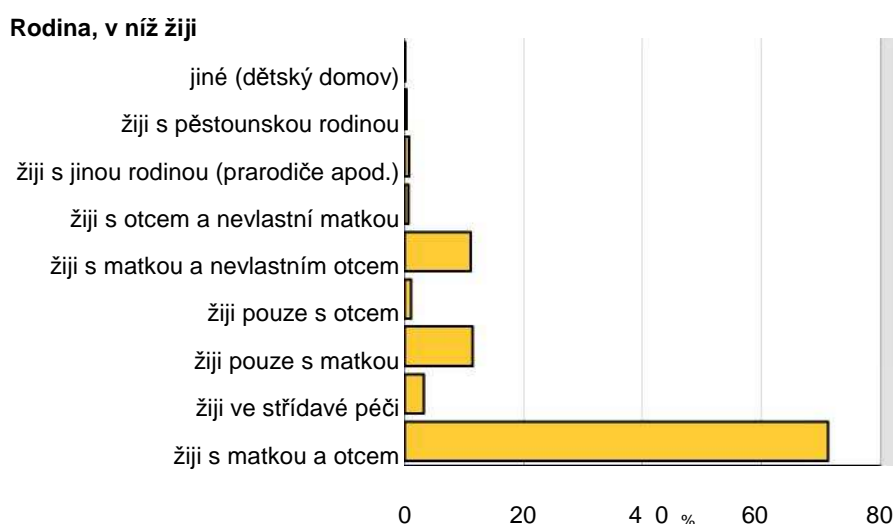
8. Rodina, sociální vazba a kontrola

Rodina hraje bezesporu nejdůležitější roli v procesu socializace jedince a zabýváme-li se problematikou sociální prevence, nelze ji opominout. Hodnoty, postoje a vzorce chování, jež si dítě v rodině osvojuje, se odrážejí v celém jeho budoucím životě. Primárně rodina dává dítěti základ pro vytvoření a rozvoj své osobnosti.

Navíc lze jen stěží oddělit rizikové faktory delikvence mládeže týkající se způsobu trávení volného času a rodinného zázemí – neboť nefunkční rodina může posilovat tendenci tíhnout k partě přátel, kteří nemají k rizikovému chování daleko. Nejedná se však čistě o aspekt funkčnosti rodiny ve smyslu její úplnosti, ale důležitou roli zde hraje také dohled ze strany rodičů a sociální vazby, které si mladý člověk (v raném dětství primárně prostřednictvím rodiny) vytváří. Následující analýza tedy sledovala tyto faktory (rodina, z níž jedinec pochází, sociální vazba a kontrola) ve vztahu k delikventnímu chování.

V souvislosti s tím je také ještě na místě uvést koncepci psychické deprivace Pražské školy dětské a vývojové psychologie Langmaiera a Matějčicka, kteří definovali 5 psychických potřeb dítěte – potřebu stimulace, potřebu smysluplného světa, životní jistoty, identity a životní perspektivy- jejichž dlouhodobé či nefunkční uspokojování může vést k psychickému strádání až poruchám sociální adaptace či dokonce patologickému vývoji osobnosti. Základním zdrojem uspokojení těchto potřeb je právě rodina²⁷.

Graf 8.1: Rodina, ve které žijí (ot.6)

²⁷ Kovařík, J.: K problematice sociálně-patologických jevů a jejich příčin u dětí a mládeže, České vězeňství, č. 4, 1999, str. 18-20

Přes 70% dotazovaných mladých lidí žije v úplné rodině, resp. s oběma vlastními rodiči. Pouze s matkou nebo v domácnosti s matkou a nevlastním otcem vyrůstá přibližně 11% dětí. Toto jsou nejčastější a statisticky signifikantní formy soužití, proto byla souvislost s delikventním chováním sledována právě u nich. Naprostá většina respondentů dále uvádí, že s oběma rodiči (resp. s dospělými, se kterými žijí, tj. i s nevlastními rodiči) vychází dobře, přestože pozitivněji laděné odpovědi vzešly od dětí žijících s vlastními rodiči.

Tab.8.1: Problémové a delikventní chování za poslední období podle typu rodiny

Problémové / delikventní chování	žiji s matkou a otcem	žiji pouze s matkou	žiji s matkou a nevlastním otcem
	%		
pítí piva / vína pítí tvrdého alkoholu užití	39,4	38,7	46,6
lehké drogy	18,4	18,1	27,5
záškoláctví násilný	4,4	4,2	9,2
čin majetkový čin	4,1	5,3	7,1
vandalismus	14,8	18,1	22,8
hackerství	7,4	9,5	15,9
	6,4	8,0	12,1
	5,2	3,1	5,6

pítí piva/ vína / tvrdého alkoholu / užití lehké drogy: prevalence za poslední měsíc
násilný čin / majetkový čin / vandalismus / hackerství: prevalence za poslední rok

Výzkum ukazuje, že rozpad rodiny má na děti do značné míry vliv, což se jejich rizikového a problémového chování týče. Zejména u násilných a majetkových trestných činů a vandalismu je patrný velký rozdíl mezi dětmi vyrůstajícími s oběma vlastními rodiči nebo z rodiny neúplné či nově vytvořené díky příchodu nevlastního otce. Je zajímavé, že u dětí žijících společně s matkou a nevlastním otcem je rozdíl tak markantní a to v případě jak chování delikventního tak problémového – tedy pítí alkoholu či užívání lehkých drog – kde je naopak míra delikvence de facto stejná u dětí žijících jen s matkou nebo v úplné rodině. Vandalismu nebo majetkových trestných činů se dopouští děti pocházející z rodiny tvořené matkou a nevlastním otcem až dvakrát více než děti žijící s oběma rodiči.

Ukazuje se, že delikvence dětí je výrazně nižší u dětí vyrůstajících v domácnosti pouze s matkou než u dětí žijících navíc společně s nevlastním otcem. To může být vysvětleno tím, že mládež hůře vychází s nevlastním otcem, necítí na něj tak silnou vazbu a má tendenci trávit více času venku s přáteli; nezanedbatelnou roli však také může hrát fakt, že se děti staví do opozice vůči názorům a postojům nevlastních rodičů, jež často nerespektují, a „zařizují“ se podle svého. Jejich protest tak často vyústí v páchaní různých přestupků. Zároveň mohou podvědomě odmítat přijmout pozitivní vzorce chování a hodnoty, které jim jejich nová rodina – byť netvořená oběma vlastními rodiči – nabízí.

Tento příklad může názorně ilustrovat Hirschiho teorii sociálních vazeb, jež vysvětluje rozdíl mezi lidmi dopouštějícími se protispolečenského chování a těmi, co normy nenarušují, právě absencí nebo slabostí jejich sociálních vazeb, z nichž vazba na blízké osoby je nejvýznamnější.

Tato teorie může být potvrzena i následující tabulkou, která demonstruje vazbu na rodiče, resp. respekt, jaký cítí děti vůči svým rodičům, a to, do jaké míry jsou pro ně názory rodičů důležité pro jejich chování a rozhodování.

Tab.8.2: Jak důležité jsou pro tebe, pro tvé chování nebo rozhodování názory tvých rodičů? (ot.73)

Názory rodičů jsou pro mne důležité			alespoň 2 delikventní činy za poslední období (gamma=0,25)		alespoň 2 rizikové faktory (gamma=0,276)	
	počet	%	ano	%	ano	%
Mimořádně důležité	442	20,6%	59	13,3%	21	4,6%
důležité / důležité	1053	49,2%	157	14,9%	57	5,2%
Jak kdy	511	23,9%	118	23,1%	48	9,0%
Spíše nedůležité / nedůležité	107	5,0%	31	29,0%	14	12,4%
Úplně nedůležité	28	1,3%	11	39,3%	5	16,7%
Celkem	2141	100,0%	376	17,6%	145	6,5%

Lze pozorovat jasnou souvislost mezi úrovní delikventního i rizikového jednání a tím, do jaké míry mladým lidem záleží na názorech svých rodičů, s tím, že pro většinu z respondentů jsou tyto názory poměrně dost důležité. Zkoumáme-li krajní hodnoty obou sledovaných jevů, je vidět že mladí lidé, kteří respektují názory a postoje rodičů a záleží jim na nich, páchají výrazně méně přestupků než jejich vrstevníci, kteří se ve svém chování názory svých rodičů nijak nereflektují. Lze se domnívat, že pro ty, kteří se protispolečenského chování nedopouští, je to právě respekt vůči rodičům a jejich jednání, jež hraje hlavní roli.

Tab.8.3: Kolikrát v průběhu týdne večeříte společně alespoň s jedním z rodičů? (ot. 19)

Společná večeře s rodinou			alespoň 2 delikventní činy za poslední období		alespoň 2 rizikové faktory	
	počet	%	ano	%	ano	%
max. jednou týdně	452	20,6%	107	23,7%	47	10,0%
2-4krát týdně	681	31,1%	124	18,2%	41	5,7%
5krát týdně a více	1058	48,3%	154	14,6%	61	5,6%
celkem	2191	100,0%	385	17,6%	149	6,6%

Hirschiho teorii lze jistým způsobem demonstrovat i na tab. 8.3, která ukazuje souvislost delikventního a rizikového jednání s počtem večerů, které rodina sdílí společně, resp. počtem společných večerů. Silná vazba nebo spíše kontrola ze strany rodičů (jež vzniká trávením společného času) indikuje nižší míry protispoločenského jednání. Podobný vzorec pak lze nalézt i v případě četnosti akcí, jež rodiče s dětmi podnikají (výlety, návštěvy divadel a kin apod.)

Tab.8.4: Jak často podnikáte ty a tví rodiče nějaké společné akce jako návštěvy kina, procházky nebo výlety, návštěvy příbuzných, sportovních akcí apod.?(ot.18)

Společné aktivity s rodinou			alespoň 2 delikventní činy za poslední období		alespoň 2 rizikové faktory	
	počet	%	ano	%	ano	%
max. jednou za rok	184	8,1%	35	20,2%	23	12,5%
párkrát v roce/ asi jednou za měsíc	1009	44,4%	184	18,9%	62	6,1%
jednou týdně a častěji	1079	47,5%	167	16,0%	64	5,9%
celkem	2272	100,0%	386	17,6%	149	6,6%

Ani v jednom v posledních dvou uvedených případech není přímá souvislost s delikventním nebo problémovým chováním tolik patrná (nízká hodnota koeficientu gamma, který indikuje intenzitu vztahu), ale min. určitou tendenci jistě pozorovat lze.

Hirschiho teorie sociálních vazeb říká, že tam, kde chybí funkční kontrolní mechanismy a integrace jedince do prostředí, v němž žije (zejména v rodině), je nutné počítat s vysokým rizikem kriminálního chování. Kontrolní mechanismy sleduje tato analýza dvojí – kontrola ze strany rodiny (do jaké míry znají rodiče přátele, se kterými se jedinec stýká, zda rodiče určují, kdy se mají jejich děti vrátit domů a jak tato nařízení někteří jedinci reflektují) a sebekontrola – tj. subjektivní schopnost jedince dodržovat sociální normy a ovládat své chování natolik, aby i přes vnější rizikové faktory, svádějící ke konání trestného činu (např. styk s rizikovou skupinou přátel apod.), takovému jednání zamezil.

Tab.8.5: Vědí obvykle tví rodiče s kým se stýkáš, když nejsi doma? (ot. 20)

Rodiče znají mé přátele			alespoň 2 delikventní činy za poslední období (gamma=0,494)		alespoň 2 rizikové faktory (gamma=0,576)	
	počet	%	ano	%	ano	%
nikdy / zřídka	173	8,0%	71	41,0%	31	17,0%
občas vždy	1064	49,1%	226	21,2%	96	8,6%
	929	42,9%	87	9,4%	22	2,3%
celkem	2166	100,0%	384	17,6%	149	6,6%

Kontrola ze strany rodičů ve smyslu toho, že vědí, s kým se jejich děti stýkají, představuje důležitý faktor ovlivňující protispolečenské chování jejich dětí. Z tabulky 8.5 je patrné, že tam, kde tato kontrola ze strany rodičů není, páchají mladí lidé několikanásobně více trestných činů a mnohonásobně více rovněž holdují alkoholu a lehkým drogám nebo chodí za školu. Další pak ukázala signifikantní rozdíl také v případě, zda rodiče udávají, dokdy se má jejich potomek vrátit domů. Jak v případě rizikového, tak i v případě delikventního chování byla tato kontrolní teorie potvrzena. Ti, co čas návratu nedodržují, páchají mnohem častěji trestné činy nebo se chovají rizikově (ve smyslu tohoto pojmu pro danou analýzu); resp. ti, co se dopouštějí protispolečenského jednání jsou těmi, kdo nařízení rodičů porušují. Kontrolu ze strany rodičů však nechápejme jako zakazování dětem chodit ven s přáteli a na různé zájmové kroužky nebo je nepouštět ven ve večerních hodinách za zábavou, ale spíše jako znalost toho, kde a s kým děti svůj volný čas tráví a z druhé strany ochotu dětí tuto kontrolu přijmout a osvojit si normy jí vymezené za vlastní.

Princip sebekontroly, tedy schopnosti ovládat náchylnost k páchání přestupků, je v rámci kontrolních teorií Hirschiho a Gottfredsona společně se sociální vazbou pokládán za hlavní stabilizující sílu konformního chování. Zejména nedostatečnou sebekontrolu dávají autoři do souvislosti s chybějícím nebo špatným rodičovským dozorem v raném období vývoje dítěte. Osobnostní charakteristiky jako je vysoká impulsivita, egocentrismus, podnikání riskantních kroků či orientace na krátkodobý zisk a úspěch a jejich vztah k delikventnímu, resp. problémovému chování jedince, ukazuje následující analýza.

Na základě faktorové analýzy byly vymezeny čtyři komponenty osobnostních rysů, u nichž bylo dále sledováno, do jaké míry mají sklony k tomu jednat protispolečensky:

F1 - Rád podstupuje riziko F2
- Egocentrismus F3 - Nízká
sebekontrola F4 - Impulsivita

Tab.8.6: Typ osobnosti (ot.39), faktorová analýza

Osobnostní charakteristika	průměr	faktor			
		1	2	3	4
Jednám impulsivně	2,56	0,12	0,17	0,20	0,69
Jednám za účelem okamžitého uspokojení	2,89	0,24	0,35	0,08	0,61
Žiji spíše přítomností	2,08	0,10	-0,02	0,08	0,74
Občas jednám riskantně	2,64	0,79	0,11	0,10	0,17
Riskuji pro zábavu	2,7	0,84	0,13	0,14	0,10
Vzrušení a dobrodružství je pro mě důležité	2,83	0,75	0,17	0,10	0,14
Ohlížím se hlavně na sebe	3,21	0,07	0,76	0,07	0,11
Neberu ve svém jednání ohled na druhé	3,04	0,15	0,73	0,18	0,12
Rád dosahuji svého za každou cenu	3,32	0,19	0,77	0,17	0,09
Rychle ztrácím trpělivost	2,51	0,10	0,15	0,73	0,17
Těžko se ovládám při rozhořčení	2,53	0,29	0,17	0,68	0,06
Při názorovém rozporu nezůstávám klidný	2,60	0,00	0,09	0,75	0,11

Škála: 1= rozhodně souhlasím, 2= spíše souhlasím, 3= spíše nesouhlasím, 4= rozhodně nesouhlasím
 Faktory získány metodou hlavních komponent, užití rotace Varimax, Kaiserova normalizace Vysvětlení 61% variability dat

Následná analýza, provedená na základě faktorových skóre, ukázala jako nejvýznamnější prediktor delikventního chování vyhledávání rizika, resp. riskování pro zábavu a časté podnikání riskantních věcí. Ostatní tři faktory (tedy impulsivita, egocentrismus a nízká sebekontrola) nebyly s delikventním chováním spjaty tak blízko s tím, že impulsivita prokazovala vazbu téměř nulovou. Naopak nízká sebekontrola, tedy snadná ztráta trpělivosti a rychle rostoucí rozhořčení v konfliktní situaci indikují větší pravděpodobnost protispolečenského jednání.

ZÁVĚR

Analýza dat, získaných v rámci mezinárodního kriminologického výzkumu delikvence mládeže International Self-Reported Delinquency Study 2 (ISR2-2), realizovaného na území České republiky v r. 2006, potvrdila nejnovější a v odborných kruzích uznávané teoretické koncepce, zabývající se příčinami protispolečenského chování dětí a mladistvých, podle kterých je míra delikvence mládeže ovlivněna korelací faktorů individuálních a sociálních. Analýza se konkrétně zaměřila na obecnou teorii kriminality T. Hirschiho a M. Gottfredsona z počátku 90. let 20. století. Jsou to jak vnější kriminální aspekty – resp. příležitosti, dané prostředím, ve kterém se mladý člověk pohybuje, náplní volného času a přáteli, se kterými se stýká - tak aspekty sociální, tvořené zejména vazbou k sociálním institucím a schopností sebekontroly. Za nejčastější rizikové faktory, jež ovlivňují proces socializace mladých jedinců, lze označit slabé sociální vazby k rodině, škole a komunitě a spojení s deviantní skupinou.

Rodina představuje nejbližší sociální prostředí každého jedince a hraje zásadní roli v jeho úspěšné socializaci. V raném dětství jsou hodnoty a vzorce chování člověka utvářeny právě v kruhu rodiny a je to zejména nedostatek rodičovského dohledu a náklonnosti, jež pramení v oslabení sociálních vazeb u dětí a mládeže.

Výzkum ukázal, že rodinné prostředí, ve kterém člověk vyrůstá (úplnost rodiny, vzdělání rodičů apod.) má přímý vliv na úroveň delikventního a problémového chování jejich dětí. Podstatnější roli však hraje síla sociální vazby, jež si mladý člověk vůči instituci rodiny vytváří a kontrola ze strany rodičů. Je-li tato kontrola funkční, dokáže rodina ve chvíli, kdy mladý jedinec začne vyhledávat rizika ve svém volném čase, adekvátně zapůsobit.

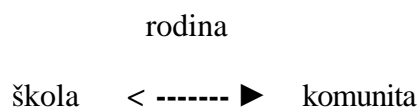
S rostoucím věkem je však jedinec formován do značné míry nejen rodinou, ale také školou a prostředím, v němž tráví svůj volný čas, a hlavně vrstevníky, se kterými se stýká. Významnou roli hrají tzv. „rizikovní známí“ - analýza potvrdila úzkou vazbu mezi tím, zda se mladí lidé pohybují v okruhu lidí, kteří delikventní / rizikové činy páchají a mírou jejich delikventního jednání. Výzkum následně potvrzuje fakt, že delikvence je mladistvými páchána převážně ve skupinách - zejména pití alkoholu, užívání měkkých drog či záškoláctví se v naprosté většině případů oddávají jedinci se skupinou přibližně stejně starých kamarádů a podobně je tomu i u páchání přestupků proti zákonu. Zároveň znají-li rodiče vrstevníky, se kterými tráví jejich děti

volný čas, tedy existuje-li vazba rodiny na komunitu, pak je riziko delikventního chování výrazně nižší.

Důležitým faktorem je i způsob trávení volného času, neboť bezesporu platí fakt, že se mladí lidé mnohdy dopouští delikventních činů z pouhého nedostatku jiné náplně času. Páchání přestupků navíc do určité míry představuje dobrodružství a napětí, které mladý člověk v dospívajícím věku vyhledává. Tento prvek je tedy třeba brát na zřetel při tvorbě preventivních programů, zaměřených na volnočasové aktivity mládeže, které mohou být koncipovány tak, aby touhu po dobrodružství či výzvu překonat sama sebe uspokojily.

Navíc je důležité, aby náplň volného času nebyla zajišťována pouze rodinou, neboť výzkum ISRD-2 přinesl zajímavý poznatek, že (z hlediska postoje vůči autoritám a míry protispolečenského jednání) vysokou autoritu rodičů doplňuje ohled na názory kamarádů. Výzkum ukázal, že významným indikátorem rizikového vývoje je nejen snížená sebekontrola, ale také postoje k vnějším autoritám²⁸. Z tohoto důvodu přikládám velmi důležitou roli programům sociální prevence zaměřených na volný čas, realizovaných školou a zejména neziskovými či církevními organizacemi. Z vlastní zkušenosti realizátora letních táborů a víkendových volnočasových aktivit pro děti a mládež mohu potvrdit silné vnímání vnějších autorit ze strany dětí. Ať se jedná o vedoucí zájmových kroužků či sportovních oddílů nebo vrstevníky, se kterými jsou mladí lidé v kontaktu – jejich názory a způsob jednání mají značný vliv na utváření svých vlastních postojů. Lze předpokládat, že v takovýchto případech pak jedinci nezávisle získávají tendence k protispolečenskému jednání, ale naopak. Tyto volnočasové aktivity vytvářejí navíc prostor pro rozvoj dítěte a možnost jeho seberealizace, což může protispolečenskému chování taktéž napomoci předcházet. Všechny tyto aktivity (sportovní nebo jiné zájmové kroužky, členství v turistickém či skautském oddílu apod.) však musí být ze strany rodiny hrazeny a mnohdy bývá překážkou právě jejich finanční náročnost. Ve finanční podpoře těchto a podobných projektů ze strany státu formou dotací či grantů spatřuji velký přínos, neboť umožní řadě dětí se do těchto aktivit zapojit.

Preventivní programy by však měly být co nejkomplexnější - zaměřené na všechny tři výše zmíněné instituce tak, aby přinesly dlouhodobou změnu v chování dětí:

Posílení těchto institucí napomůže vytvořit takové sociální prostředí, jež upevní sociální pouta jedince a přispěje i k posílení jeho vnitřní sebekontroly. Čím funkčnější jsou tyto tři instituce, tím je riziko páchaní delikventního činu nižší. Naopak je-li oslabeno více z nich, stoupá pak pravděpodobnost protispolečenského chování dětí a mládeže strmou křivkou.

Koncepce systému preventivní práce v ČR je vytvářena na státní úrovni, ale měla by v co největší míře reflektovat doporučení nestátních subjektů, jež programy prevence rovněž realizují. Roli koordinátorů prevence na státní úrovni spatřuji ve sledování komplementarity plánovaných programů s potřebami a kapacitou dané komunity, budování důvěry různých aktérů prevence - zejm. rodin a škol vůči zaváděným programům, vedení je k ochotě pro jejich implementaci a posilování jejich vzájemné spolupráce. Konkrétní programy a projekty (zaměřené ať už na primární, sekundární či terciární prevenci) jsou v ČR realizovány jak státními (např. škola), tak nestátními subjekty (volnočasové aktivity, streetwork, centra pro rodinu apod.), jejichž aktivity by se měly vzájemně podporovat a co nejvíce doplňovat.

Programy primární sociální prevence by s ohledem na výsledky prezentované analýzy měly být zaměřeny na děti v raném věku, resp. v max. možné míře na děti do 13ti let věku, kdy dochází k velkému nárůstu počtu spáchaných deliktů, jemuž by preventivní programy mohly předejít.

Přestože úspěšnost programů sociální prevence lze mnohdy stěží hodnotit, neboť je těžké sledovat, do jaké míry je snížení kriminality v určité lokalitě výsledkem daného programu či jak velký vliv měly jiné faktory, jeví se sociální prevence oproti prevenci situační z dlouhodobého hlediska jako účinnější, neboť působí na osobnost jedince v procesu osvojování si sociálních norem nebo zvýšení jeho schopnosti dané normy neporušovat, tj. zvyšovat svoji sebekontrolu.

Použitá literatura

11. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici. Základní dokumenty kongresu, IKSP, Praha 2006 Gottfredson, M.R., Hirshi, T.: A General Theory of Crime, Stanford University Press, Stanford, 1990 Havrdová, E.: Juvenile Delinquency Prevention in the Czech Republic and Lithuania: Designing an Efficient Strategy of Social Intervention, FSV UK, Praha, 2005 Juvenile delinquency in six new EU member states, eds. A. Kapardis, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2008 Kriminalita a trestní justice. Vybrané studie, IKSP, Praha 2007 Koncepce prevence kriminality hlavního města Prahy; příloha č. 1 k usnesení ZHMP č. 20/05 ze dne 29.6.2000; http://magistrat.praha-mesto.cz/62847_Koncepce-prevence-kriminality-hlavniho-mesta-Prahy Kovařík, J.: K problematice sociálně-patologických jevů a jejich příčin u dětí a mládeže, České vězeňství, č. 4, 1999 Loeber, Handbook of Juvenile Delinquency. New York: John Willey&Sons, 1987 Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál, Praha, 2003 Pilař, J.: Sborník příspěvků „Společenské podmínky vzniku sociálních deviací“, MČSS 2007 Podaná, Z., Buriánek, J.: Česká mládež v perspektivě delikvence, FF UK, Praha, 2007 Prevence městské kriminality a ohrožená mládež, Přehled slibných strategií a programů z celého světa, IKSP, Praha, 2006 Přehled znalostí o násilí mezi mládeží: trendy, strategie a reakce v členských státech EU, IKSP, 2007 Sborník příspěvků „Vybrané problémy sociální patologie“, MČSS, 2005 Strategie prevence kriminality na léta 2008-2011 <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/strategie1016/strategie3.pdf> Summary for Anti-social behaviour orders, Youth Justice Board for England and Wales, 2006 Tvorba a realizace projektu prevence kriminality mládeže; studijní materiál pro projekt vzdělávání poskytovatelů sociálních služeb v oblasti prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže, ed. E.Havrdová; http://prevence.cpvpcz/images/stories/skoleni_1/skoleni_1new/publikacefinalversion_szkv.pdf Válková, H., Kuchta, J. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha, 2005 Večerka, K., Holas, J.: Zamyšlení nad smyslem a dosahem preventivní práce, In: Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Praha, 2004 Večerka, K. a kol: Prevence kriminality v teorii a praxi. IKSP, Praha, 1996 Večerka, K. a kol: Sociálně patologické jevy u dětí, IKSP, Praha, 2000 Zapletal, J. a kol: Prevence kriminality, Policejní akademie ČR, Praha, 2008

Seznam tabulek a grafů

Tab.3.3.1: Mertonovo schéma adaptace:	27
Tab.3.3.2: Beckerovo schéma etiketizace:	31
Tab.6.1.1: Prevalence problémového chování	51
Tab.6.2.1: Prevalence delikventního jednání	52
Tab.6.3.1: Problémové a delikventní chování dívek / chlapců (životní zkušenost)	53
Tab.6.3.2: Problémové a delikventní chování za poslední období podle věku	54
Tab.7.1: Kolikrát během týdne chodíš v noci mimo domov třeba na party nebo diskotéky, na návštěvy známých nebo jen tak bloumat po ulicích?(ot.23)	58
Tab.7.2: Delikvence a rizikové chování žáků ve vztahu k četnosti nočních vycházek mimo domov za zábavou	58
Tab.7.3: S kým trávíš většinu svého volného času?(ot.26)	59
Tab.7.4: Tráví tvoje skupina hodně času společně na veřejných místech jako jsou parky, ulice, obchodní centra, okolí bydliště?(ot.29)	60
Tab.7.5: Jak se obvykle bavíš se svými kamarády (ot. 37); faktorová analýza	62
Tab.8.1: Problémové a delikventní chování za poslední období podle typu rodiny	65
Tab.8.2: Jak důležité jsou pro tebe, pro tvé chování nebo rozhodování názory tvých rodičů? (ot.73)	66
Tab.8.3: Kolikrát v průběhu týdne večeříte společně alespoň s jedním z rodičů? (ot. 19)	66
Tab.8.4: Jak často podnikáte ty a tví rodiče nějaké společné akce jako návštěvy kina, procházky nebo výlety, návštěvy příbuzných, sportovních akcí apod.?(ot.18)	67
Tab.8.5: Vědí obvykle tví rodiče s kým se stýkáš, když nejsi doma? (ot. 20)	67
Tab.8.6: Typ osobnosti (ot.39), faktorová analýza	69

Graf 7.1: Když nepočítáš čas strávený ve škole, kolik hodin věnuješ každé z uvedených aktivit během jednoho běžného školního dne? (ot. 24)	57
Graf 7.2: Když si vyrazíš někam s kamarády, jak se obvykle bavíte? (ot. 37)	63
Graf 8.1: Rodina, ve které žiji (ot.6)	64

Příloha 1: Vymezení základních pojmů

Kriminologie = interdisciplinární věda, která zkoumá za pomoci teoretických postupů a empirických metod kriminalitu, její příčiny, projevy a latenci, pachatele, oběť a jejich vzájemný vztah, sankční systémy a jejich účinnost, formální sociální kontrolu kriminality uskutečňovanou prostřednictvím trestní justice, neformální sociální kontrolu, společenské procesy kriminalizace a viktimizace, prevenci a veřejné mínění o kriminalitě.

Kriminalita = souhrn trestných činů spáchaných na určitém území za určité období

- *kriminalita zjištěná* je část kriminality, evidovaná ve statistice policie.
- *kriminalita stíhaná* je část zjištěné kriminality, kde byla podána žaloba a obžalovaný byl souzen. Je evidována ve statistice Ministerstva spravedlnosti.
- *kriminalita latentní* je část kriminality, která nebyla nikdy zjištěna, tím méně objasněna, stíhána a potrestána
- *kriminalita skutečná* je veškerá kriminalita, tj. zjištěná i latentní.

Delikvence = kriminalita dětí a mladistvých – tzn. případy, kdy dítě spáchá čin jinak trestný nebo mladistvý trestný čin. V širším smyslu bývá do tohoto pojmu zahrnuto i jednání, které není trestným činem označeno pouze díky nízkému stupni nebezpečnosti činu pro společnost, tj. např. některé přestupky svými znaky odpovídající či podobající se formálním znakům trestných činů. Pro účely této práce je pojem delikvence vnímán v užším slova smyslu, tj. jako označení kriminálních činů spáchaných dětmi a mladistvými.

Dítě = Úmluva o právech dítěte, přijatá rezolucí OSN 44/25 20.11.1989, definuje dítě jako každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. ČR je vázána touto rezolucí od 1.1.1993²⁹. Pojem dítě bývá někdy používán pro označení osob pro nedostatek věku trestně neodpovědných, tj. (v ČR) pro označení dětí mladších patnácti let. Toto vymezení je užíváno např. ve Statistických výkazech kriminality Policejního prezidia ČR.

Mladistvý = osoby, které jsou již trestně odpovědné, ale jejich postavení v rámci trestního práva je modifikováno, a to zpravidla jak u základů trestní odpovědnosti, jejich následků, tak i

v trestním řízení, buď v rámci obecních trestních předpisů nebo přímo ve speciálních zákonech. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže (218/2003) definuje mladistvé jako osoby, které v době spáchání provinění dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok svého věku.

Mládež = většinou charakterizována jako osoby od narození do dovršení osmnácti let.

DOTAZNÍK ISRD 2

Tento dotazník se týká tebe i tvých kamarádů. Rádi bychom věděli více o vašem životě, o škole, o způsobech, jak trávíte volný čas i o problémech, s nimiž se setkáváte. Otázky se zaměřují na tvé osobní zkušenosti a názory, je na tobě se rozhodnout, zda na ně odpovíš.

Dotazník je samozřejmě zcela anonymní: neuvádí tvoje jméno a odpovědi nebudou poskytnuty ani učitelům, ani rodičům. Údaje budou vyhodnoceny hromadně na Univerzitě Karlově a použity k mezinárodnímu srovnání řady zemí. Proto se v dotazníku objevují i některé otázky u nás ne zcela obvyklé.

Pokud něčemu nebudeš rozumět, ptej se prosím tazatele, který dotazníky přinesl a který je také vybere. O otázkách nemusíš dlouho přemýšlet, zajímá nás bezprostřední reakce nebo názor. Odpovědi označ zakřížkováním příslušného kolečka.

Děkujeme za pomoc a za spolupráci.

Tazatel: **LJ U U U U**

Dotazník:

ČÁST I – OTÁZKY NA ŽIVOTNÍ PODMÍNKY

1. Jsi muž, nebo žena?

- (1) Muž
(2) Žena

2. Kolik je ti let?

- (1) 12
(2) 13
(3) 14
(4) 15
(5) 16
(6) 17

3. Narodil/a ses v této zemi?

- 3.1 (1) Ano
(2) Ne, narodil/a ^ Pokud ^
jsem se v: ne:

3.2 Kolik let ti bylo, když ses sem přistěhoval/a ? let

4. Ve které zemi se narodila tvá matka?

- (1) V České republice
(2) Narodila se jinde, konkrétně v _____
(3) Narodila se v jiné zemi, ale nevím přesně kde
(4) Nevím

5. A kde se narodil tvůj otec?

- (1) V České republice
(2) Narodil se jinde, konkrétně v _____
(3) Narodil se v jiné zemi, ale nevím přesně kde
(4) Nevím

6. Žiješ společně se svou vlastní matkou a otcem?

- (1) Ano, žiji se svými vlastními rodiči
(2) Žiji vždy nějaký čas s mojí matkou a nějaký čas s mým otcem
(3) Žiji se svou matkou
(4) Žiji se svým otcem
(5) Žiji se svou matkou a s jejím partnerem/s mým nevlastním otcem
(6) Žiji se svým otcem a jeho partnerkou/s mojí nevlastní matkou
(7) Žiji s jinou rodinou (například s prarodiči, příbuznými, ...)

- (8) Žiji u pěstounské rodiny
- (9) Žiji s jinými lidmi, konkrétně s: _____

7. Jakým jazykem mluvíš obvykle s lidmi, se kterými žiješ?

- (1) Česky
- (2) Jazykem země mého původu
- (3) Jiným, konkrétně _____

8. Zacházel s tebou někdo špatně kvůli tvému náboženství, jazyku nebo barvě pleti?

- (1) Ne, nikdy
- (2) Jednou
- (3) Několikrát
- (4) Často

9. Má tvůj otec (nebo muž, se kterým žiješ) placené zaměstnání?

- (1) Má trvalé zaměstnání
- (2) Pracuje ve své vlastní firmě (podniká, samostatně výdělečně činný)
- (3) Příležitostně si vydělává
- (4) Rád by pracoval, ale nemůže najít práci
- (5) Je dlouhodobě nemocný nebo hendikepovaný
- (6) Je v důchodu
- (7) Ne, jiný důvod _____
- (8) Žádný muž v naší domácnosti není

10. Má tvoje matka (nebo žena, s níž žiješ) placené zaměstnání?

- (1) Má trvalé zaměstnání
- (2) Pracuje ve své vlastní firmě (podniká, samostatně výdělečně činná)
- (3) Příležitostně si vydělává
- (4) Ráda by pracovala, ale nemůže najít práci
- (5) Je dlouhodobě nemocná nebo hendikepovaná
- (6) Stará se o domácnost
- (7) Ne, jiný důvod _____
- (8) Žádná žena v naší domácnosti není

11. Máš doma v bytě vlastní pokoj?

- (1) Ano, mám
- (2) Ne, sdílím místnost s dalšími členy rodiny

12. Máš doma počítač, který smíš používat?

- (1) Ano
- (2) Ne

13. Vlastníš mobilní telefon?

- (1) Ano
(2) Ne

14. Vlastní tvá rodina automobil?

- (1) Ano
(2) Ne

NĚKTERÉ PROBLÉMY, KTERÉ TĚ MOHLY POTKAT

15. Když vezmeme v úvahu období posledního roku (12 měsíců), staly se ti některé z následujících věcí? Nahlásil jsi je ty anebo někdo jiný na policii? Odpověz na všechny otázky 15.1 – 15.4

		Nestalo se během posledních 12 měsíců	Stalo se během posledních 12 měsíců	Kolikrát byl incident nahlášen na policii?
		(zaškrtni)	(odhadni počet)	(odhadni počet)
15.1	Někdo po tobě chtěl peníze nebo jiné věci (hodinky, mobil, boty, atd.) a vyhrožoval ti, pokud mu je nedáš?	☐ ne, nic	stalo, krát krát
15.2	Někdo tě násilně napadl nebo udeřil tak, žeš musel/a navštívit lékaře?	☐ ne, nic	stalo, krát krát
15.3	Něco ti bylo ukradeno (např. kniha, peníze, mobil, kolo, sportovní vybavení)?	☐ ne, nic	stalo, ... krát krát
15.4	Byl/a jsi šikanován/a ve škole (ostatní studenti tě ponižovali, zesměšňovali, udeřili či koplí tě anebo tě vyloučili ze své skupiny)?	☐ ne, nic	stalo, krát krát

RODINA

16. Jak dobře obvykle vycházíš s mužem, se kterým žiješ v domácnosti (otec, nevlastní otec...)?

- (1) Vycházím s ním dobře Vycházím s ním
- (2) poměrně dobře Nevycházím s ním moc
- (3) dobře Vůbec s ním nevycházím Žádný
- (4) muž v naší domácnosti není
- (5)

17. Jak dobře obvykle vycházíš se ženou, se kterou žiješ v domácnosti (matka, nevlastní matka...)?

- (1) Vycházím s ní dobře
- (2) Vycházím s ní poměrně dobře
- (3) Nevycházím s ní moc dobře
- (4) Vůbec s ní nevycházím
- (5) Matka ani jiná žena v domácnosti nežije

18. Jak často podnikáte ty a tví rodiče (nebo jiní dospělí, s nimiž žiješ) nějaké společné akce jako návštěvy kina, procházky nebo výlety, návštěvy příbuzných, sportovních akcí apod.?

- (1) Častěji než jednou týdně
- (2) Asi jednou týdně
- (3) Asi jednou měsíčně
- (4) Několikrát do roka
- (5) Asi jednou ročně
- (6) Téměř nikdy

19. Kolikrát v průběhu týdne večeříte společně alespoň s jedním z rodičů (nebo z dospělých, se kterými žiješ)?

- (1) Nikdy
- (2) Jednou
- (3) Dvakrát
- (4) Třikrát
- (5) Čtyřikrát
- (6) Pětkrát
- (7) Šestkrát
- (8) Denně

20. Vědí obvykle tví rodiče

- (1) Vždy
- (2) Někdy
- (3) Zřídka/nikdy
- (4) Nikam nechodím

21. Když jdeš večer ven, řeknou ti obvykle rodiče (nebo jiní dospělí), kdy máš být zpátky?

- (1) Nechodím večer ven
(2) Ne
(3) Ano -^ Když ano:

21.1 Poslechněš je ?

- (1) Vždy
(2) Někdy
(3) Zřídka/nikdy

22. Zažil/a jsi některou z následujících těžkých událostí?

	N	Ano
	e	(2) ☐
	(1)	
22.1 Zemřel některý ze sourozenců	☐	☐
22.2 Úmrtí některého z rodičů*	☐	☐
22.3 Zemřel někdo jiný, koho jsi měl/a rád/a	☐	☐
20.1 Sám/sama jsi byl/a dlouze nebo těžce nemocen/á	☐	☐
22.1 Dlouhá nebo závažná nemoc některého z rodičů* nebo někoho jiného, kdo ti je blízký	☐	☐
22.2 Problémy některého z rodičů s alkoholem nebo drogami*	☐	☐
22.3 Opakující se vážné hádky nebo fyzické střety mezi rodiči*	☐	☐
22.8 Rodiče se rozvedli nebo odloučili*	☐	☐
* včetně nevlastních nebo adoptivních rodičů	☐	☐

VOLNÝ ČAS

23. Kolikrát během týdne chodíš v noci mimo domov třeba na party nebo diskotéky, na návštěvy známých nebo jen tak bloumat po ulicích?

- (1) Nikdy
(2) Jednou
(3) Dvakrát
(4) Třikrát
(5) Čtyřikrát
(6) Pětkrát
(7) Šestkrát
(8) Denně

24. Když nepočítáš čas strávený ve škole, kolik hodin věnuješ každé z uvedených aktivit během jednoho běžného školního dne? Odpověz prosím na všechny otázky (24.1 – 24.7)

	Žádnou (1)	½ hodiny (2)	1 hod. (3)	2 hod. (4)	3 hod. (5)	4 hod. a více (6)
24.1 Domácí úkoly Čtení	0	0	0	0	0	0
24.2 knih Sledování	0	0	0	0	0	0
24.3 televize, počítačové hry nebo chatování na internetu Čtení	0	0	0	0	0	0
24.4 časopisů nebo komiksů	0	0	0	0	0	0
24.5 Setkávání s přáteli	0	0	0	0	0	0
24.6 Sport Hra na hudební nástroj	0	0	0	0	0	0

25. Když se vydáváš někam na víkend, jak se nejčastěji dostáváš do cíle? (můžeš uvést více možností)

- Nikam na víkendy nechodím/nejezdím
- Chodím pěšky
- Můj otec / moje matka mě doveze
- Jezdím na kole
- Jedu na motocyklu, skútru
- Jedu veřejnou dopravou (autobusem, vlakem, tramvají, metrem)

- (1)
 (2)
 (3)
 (4)
 (5)
 (6)
 (7) Jinak: _____

26. S kým trávíš většinu svého volného času? (zaškrtni pouze jednou políčko)

- (1) Sám, sama
 (2) S rodinou
 (3) S jedním až třemi kamarády, přáteli
 (4) S větší skupinou přátel (4 a více)

27. Někteří lidé mají určitou skupinu přátel, s nimiž tráví čas, podnikají společné věci nebo se různě baví. Patříš do nějaké takové skupiny?

- (1) Ne => přeskoč otázky 28-34 a přejdi k otázce 35
 (2) Ano

28. Jaký věk nejlépe charakterizuje členy tvojí skupiny nebo party?

- (1) Méně než 12 let
- (2) 12 - 15
- (3) 16 - 18

- (4) 19 - 25
(5) Více než 25 let

29. Tráví tvoje skupina hodně času společně na veřejných místech jako jsou parky, ulice, obchodní centra, okolí bydliště?

- (1) Ne
(2) Ano

30. Jak dlouho již tato skupina existuje?

- (1) Méně než tři měsíce
(2) Od tří měsíců do jednoho roku
(3) Od jednoho do čtyř let
(4) 5 - 10 let
(5) 11 - 20 let
(6) Více než 20 let

31. Je pro tvou skupinu přijatelné nebo normální dělat nějaké nelegální (nezákonné) věci?

- (1) Ne
(2) Ano

32. Dělalí lidé z tvoji skupiny společně nějaké nelegální (nezákonné) věci i ve skutečnosti?

- (1) Ne
(2) Ano

33. Myslíš si, že by bylo možné označit tvoji skupinu jako gang?

- (1) Ne
(2) Ano

34. Jsou v ní jen chlapci, nebo jen dívky, anebo jde o smíšenou skupinu?

- (1) Samí chlapci
(2) Samé dívky
(3) Je to smíšená skupina

35. Kolik z tvých kamarádů má rodiče cizího původu?

- (1) Žádný/á
(2) Jen někteří
(3) Mnoho z nich
(4) Všichni

36. Lidé se často odlišují svým původem, náboženstvím nebo přesvědčením. Schvalují tvoji rodiče, abys měl/a přátele z jiných (etnických) skupin?

- (1) Ano
 (2) Ne
 (3) Nevím, nemohu posoudit

37. Když si “vyraziš” někam s kamarády nebo kamarádkami:

(odpověz prosím na všechny otázky: 37.1 – 37.9)

Obvykle....	Nikdy (1)	Občas (2)	Často (3)	Vždy (4)
37.1 Navštěvujeme diskotéky nebo koncerty	☐	☐	☐	☐
37.2 Hrajeme v hudební kapele	☐	☐	☐	☐
37.3 Vypijeme dost piva/alkoholu nebo užíváme drogy	☐	☐	☐	☐
37.4 Ničíme nebo poškozujeme věci jen tak pro legraci	☐	☐	☐	☐
37.5 Něco ukradneme pro rozptýlení, pro zábavu	☐	☐	☐	☐
37.6 Sportujeme	☐	☐	☐	☐
37.7 Hrajeme počítačové hry nebo chatujeme na internetu	☐	☐	☐	☐
37.8 Obtěžujeme a děsíme okolní lidi jen tak pro zábavu	☐	☐	☐	☐
37.9 Jiné, konkrétně:	☐	☐	☐	☐

38. Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky o násilném chování u mladých lidí?

	Rozhodně souhlasím (1)	Spíše souhlasím (2)	Spíše nesouhlasím (3)	Rozhodně nesouhlasím (4)
38.1 Trocha násilí k zábavě patří	☐	☐	☐	☐
38.2 Je třeba užívat síly, aby byl člověk uznáván a respektován	☐	☐	☐	☐
38.3 Když mě někdo napadne, vrátím mu to	☐	☐	☐	☐
38.4 Bez násilí by bylo všechno mnohem nudnější	☐	☐	☐	☐
38.5 Je úplně normální, že kluci si chtějí něco dokázat ve fyzickém střetávání s druhými	☐	☐	☐	☐

39. Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky?

(odpověz prosím na všechny otázky)

		Rozhodně souhlasím (1)	Spíše souhlasím (2)	Spíše nesouhlasím (3)	Rozhodně nesouhlasím (4)
39.1	Jednám impulzivně, aniž bych u toho moc přemýšlel/a	☐	☐	☐	☐
39.2	Dělám to, co mi přináší okamžité uspokojení, třeba i za cenu obětování vzdálenějších cílů	☐	☐	☐	☐
39.3	Více se starám o to, co se kolem mě děje teď, než o to, co bude za dlouho	☐	☐	☐	☐
39.4	Rád občas otestuji sám sebe třeba nějakým trochu riskantním počinem	☐	☐	☐	☐
39.5	Někdy podstupuji riziko prostě proto, že mě to baví	☐	☐	☐	☐
39.6	Vzrušení a dobrodružství jsou pro mě důležitější než bezpečí	☐	☐	☐	☐
39.7	Snažím se ohlížet v první řadě na sebe, i kdyby to mělo způsobit jiným lidem potíže	☐	☐	☐	☐
39.8	Když to, co dělám, vadí druhým lidem, je to jejich problém, a ne můj	☐	☐		☐
39.9	Rád získávám věci, které chci mít, i když vím, že to působí problémy druhým lidem	☐	☐	☐	☐
39.10	Dost rychle ztrácím trpělivost	☐	☐	☐	☐
39.11	Když se opravdu naštvu, je pro ostatní lepší se mi vyhnout	☐	☐	☐	☐
39.12	Když s někým zásadně nesouhlasím, je pro mě většinou těžké o tom v klidu pohovořit a přitom se nerozrušit	☐	☐	☐	☐

40. Měl/a jsi někdy natolik vážnou nehodu, třeba při sportu nebo při dopravní nehodě (ne pouhé říznutí nebo poranění), žes musel/a zajít k lékaři?

- (1) Ne
 (2) Jednou
 (3) krát

ŠKOLA

41. Chodíš do školy většinou rád/a?

- (1) Hodně rád/a
(2) Celkem rád/a
(3) Ani ne
(4) Vůbec ne

42. Byl/a jsi někdy v učení

- (1) Ne
(2) Ano, jednou
(3) Ano, častěji

43. Byl/a jsi někdy během posledních 12 měsíců bez právoplatné omluvy „za školou“ minimálně jeden celý den?

- (1) Ne
(2) Jednou nebo dvakrát
(3) 3x a více

44. Jakých dosahuješ výsledků ve škole v porovnání s ostatními žáky ve třídě?

- (1) Jsem lepší než většina mých spolužáků
(2) Jsem průměrný/á student/ka
(3) Moc mi to ve škole nejde

45. Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky o tvé škole? (odpověz prosím na všechny otázky: 45.1 - 45.8)

	Rozhodně souhlasím (1)	Spíše souhlasím (2)	Spíše nesouhlasím (3)	Rozhodně nesouhlasím (4)
45.1 Kdybych se musel/a přestěhovat, tak by se mi po této škole stýskalo	☐	☐	☐ ☐	
45.2 Učitelé si všimnou, když se mi něco podaří, a řeknou mi to	☐	☐	☐	☐
45.3 Mám rád/a svou školu	☐	☐	☐	☐
45.4 Máme zde hodně mimoškolních aktivit (sport, hudba, divadlo, klubová činnost)	☐	☐	☐	☐
45.5 V naší škole se hodně krade	☐	☐	☐	☐
45.6 Dochází zde často k napadání a k bitkám	☐	☐	☐	☐
45.7 V naší škole dochází k poškozování a záměrnému ničení mnoha věcí	☐	☐	☐	☐
45.8 Hodně se zde užívají drogy	☐		☐	☐

46. Co plánuješ dělat po ukončení povinné školní docházky? (Povinná docházka je ta, která je stanovena zákonem)

- (1) Budu hledat zaměstnání, začnu pracovat
- (2) Půjdu se něčemu vyučit
- (3) Půjdu na nějakou střední odbornou školu (průmyslovou, zdravotní, apod.)
- (4) Půjdu na střední školu obchodní nebo podnikatelskou
- (5) Půjdu na gymnázium nebo na školu připravující k dalšímu vzdělání
- (6) Jiné řešení: _____
- (7) Ještě nevím

BLÍZKÉ OKOLÍ, SOUSEDSTVÍ

47. Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky o okolí tvého bydliště, o lidech žijících kolem tebe v sousedství? (Odpověz prosím na všechny otázky)

	Rozhodně souhlasím (1)	Spíše souhlasím (2)	Spíše nesouhlasím (3)	Rozhodně nesouhlasím (4)
47.1 Kdybych se musel/a odstěhovat, přišel/a bych o zázemí	☐	☐	☐	
47.2 Moji sousedé si všímají, když se nechovám dobře, a dávají mi to najevo	☐			☐
47.3 Mám rád/a své bydliště		☐	☐	
47.4 Je zde dost míst, kde si děti mohou hrát				☐
47.5 Je tu vysoká zločinnost				☐
47.6 Hodně se tu prodávají drogy	☐	☐	☐	☐
47.7 Často zde dochází k napadení a k bitkám	☐	☐	☐	☐
47.8 Nachází se zde mnoho prázdných nebo zničených budov	☐	☐	☐	☐
47.9 Vyskytuje se zde hodně grafiti	☐	☐	☐	☐
47.10 Lidé v okolí ochotně pomáhají svým sousedům	☐	☐	☐	☐
47.11 Lidé v mém sousedství drží při sobě	☐	☐	☐	☐
47.12 Svým sousedům mohu věřit				☐
47.13 Lidé v okolí mého bydliště spolu obvykle nevycházejí příliš dobře	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐

Část II – OTÁZKY NA VĚCI, KTERÉ MLADÍ LIDÉ OBČAS DĚLAJÍ

48. Mladí lidé někdy dělají i zakázané věci. O **kolika svých kamarádech** víš, že udělali některé z následujících věcí? (Odpověz prosím na všechny otázky)

48.1	(bud' zaškrtni „ne“ nebo vyplň počet) Mám kamarády, kteří zkusili měkké nebo tvrdé drogy jako konopí, hašiš, extázi, speed, heroin nebo kokain.	(zaškrtni) ☐ ne	(odhadni počet) ano, ____ kamarádů
48.2	Mám kamarády, kteří někdy ukradli něco z obchodu nebo supermarketu.	☐ ne	ano, ____ kamarádů
48.3	Mám kamarády, kteří se vloupali do budovy s cílem něco ukrást.	☐ ne	ano, ____ kamarádů
48.4	Mám kamarády, kteří někomu vyhrožovali zbraní nebo zbitím, aby jim vydal peníze nebo nějakou věc?	☐ ne	ano, ____ kamarádů
48.5	Mám kamarády, kteří někoho zbili nebo těžce zranili holí, nožem nebo něčím podobným?	☐ ne	ano, ____ kamarádů

49. Pil/a jsi už někdy pivo, víno nebo míchaný nápoj obsahující menší podíl alkoholu?

(1 Ne ^ přejdi na otázku 50

)

(2 Ano ^ pokud ano ^

)

**Odpověz prosím na všechny otázky:
49.1-49.7**

- 49.1 Kolik ti bylo let, když poprvé pil/a pivo, víno nebo něco podobného (např. ovocné víno, džus s alkoholem)? _____ let
- 49.2 Opil/a ses tímto někdy? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
- 49.3 Pil/a jsi to někdy během posledních 4 týdnů? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
- 49.4 Kolik skleniček, půllitrů nebo plechovek j si vypil/a naposledy? _____ skleniček
_____ půllitrů nebo lahví třetinek nebo plechovek
- 49.5 Pil/a jsi v tomto případě sám/a nebo s druhými lidmi? (1) Sám, sama
(2) S mými rodiči
(3) S jinými dospělými
(4) S dalšími dětmi, s vrstevníky
- 49.6 Všimnul si v tomto případě nějaký dospělý, že piješ? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
- 49.7 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
(3) Nikdo si toho nevšimnul

50. Pil/a jsi někdy tvrdý alkohol (vodka, rum, slivovice, gin, whisky, apod.)?

(1 Ne ^ přej di na otázku 51 ^

)

(2 Ano Pokud ano ^

)

**Odpověz prosím na všechny otázky:
50.1-50.7**

50.1 Kolik ti bylo let, když jsi to zkusil/a poprvé?

let

Opil/a ses někdy tvrdým

(1) Ne

50.2 alkoholem?

(2) Ano (kolikrát: ____)

Pil/a jsi někdy během posledních 4 týdnů?

(1) Ne

50.3 _____ (2) Ano (kolikrát: ____)

Kolik sklenic jsi vypil/a

50.4 naposledy?

sklenic

Pil/a jsi v tomto případě

50.5 sám/a nebo s druhými lidmi?

(1) Sám, sama

(2) S dospělými

Všimnul si v tomto případě

(3) S dalšími dětmi, s vrstevníky

50.6 nějaký dospělý, že piješ?

(1) Ne

(2) Moji rodiče

(3) Policie

(4) Učitel

(5) Někdo jiný

50.7 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

(1) Ne

(2) Ano

Nepřicházelo v úvahu

51. Užil/a jsi někdy konopí, marihuanu nebo hašiš?

(1) Ne Ano

přejdi na otázku 52

(2)

Pokud ano,
pokračuj

Odpověz na všechny otázky: 51.1-51.5

51.1 Kolik ti bylo let, když j si to zkusil/a poprvé?

let

Dělal/a j si to někdy během

51.2 posledních 4 týdnů?

V posledním případě j si to

51.3 dělal/a sám/a nebo s druhými?

51.4 Přistihl tě v tomto případě přítom někdo?

51.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

(1) Ne

(2) Ano

Nikdo to nezjistil

52. Zkusil/a jsi někdy drogy jako extáze nebo speed?

- (1) Ne Ano přejdi na otázku 53
(2) Pokud ano,
pokračuj

52.1 Kolik ti bylo let, když j si to zkusil/a poprvé?

52.2 Dělal/a jsi to někdy během posledních 4 týdnů?

52.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

52.4 Přistihl tě v tomto případě přítom někdo?

52.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

Odpověz na všechny otázky: 52.1-52.5

- (1) Ne
(2) let Ano (kolikrát: _____)
(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) Jen s dalšími dětmi, vrstevníky
(1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

53. Zkusil/a jsi někdy drogy jako LSD, heroin nebo kokain?

- (1) Ne Ano přejdi na otázku 54
(2) Pokud ano,
pokračuj

53.1 Kolik ti bylo let, když jsi to zkusil/a poprvé?

53.2 Dělal/a j si to někdy během posledních 4 týdnů?

53.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

53.4 Přistihl tě v tomto případě přítom někdo?

53.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: _____)
(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) Jen s dalšími dětmi, vrstevníky
(1) Ne
(2) Moji rodiče

(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

Odpověz na všechny otázky: 53.1-53.5

let

56. Vloupal/a jsi se někdy do budovy s cílem něco ukrást?

- (1) Ne ^ přejdi na otázku 57 ano ^
(2) Ano -§ Pokud **56.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky: 56.1-let

- 56.2** Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?
(1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
- 56.3** V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?
(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky
- 56.4** Přišel na to v tomto případě někdo?
(1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Nikdo jiný
- 56.5** Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

57. Zcizil/a jsi někdy kolo, moped nebo skútr?

- (1) Ne ^ přejdi na otázku 58 ano ^
(2) Ano ^ Pokud **57.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky: 57.1-let

- 57.2** Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?
(1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
- 57.3** V posledním případě j si to dělal/a sám/a nebo s druhými?
(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky
- 57.4** Přišel na to v tomto případě někdo?
(1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Nikdo jiný
- 57.5** Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

58. Ukradl/a jsi někdy motorku nebo automobil?

- (1) Ne ^ přejdi na otázku 59 ano ^
(2) Ano ^ Pokud **58.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky: 58.1-let

- 58.2** Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?
V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s
- 58.3** druhými?
Přišel na to v tomto případě
- 58.4** někdo?
-
- 58.5** Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?
- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky
(1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

59. Stahoval/a jsi nebo kopíroval/a jsi někdy při používání počítače hudbu nebo filmy?

- (1) Ne ^ přejdi na otázku 60
(2) Ano ^ Pokud ano ^

Odpověz na všechny otázky: 59.1-59.6

- 59.1** Myslel/a sis, že to je nelegální?
Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?
- 59.2**
- 59.3** Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?
V posledním případě j si to dělal/a sám/a nebo s
- 59.4** druhými?
Přišel na to v tomto případě
- 59.5** někdo?
-
- 59.6** Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?
- (1) Ne Ano
(2) Ne Ano
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

60. Použil/a jsi někdy počítač jako hacker (pro napojení nebo nabourání cizích sítí)?

- (1) Ne ^ přejdi na otázku 61 ano ^
(2) Ano ^ Pokud **60.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky: 60.1-let

- Došlo k tomu také během
60.2 posledních 12 měsíců?
V posledním případě jsi to
60.3 dělal/a sám/a nebo s
druhými?
Přišel na to v tomto případě
60.4 někdo?

60.5 Byl/a jsi za to v tomto
případě potrestán/a?
- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky
(1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Nikdo jiný
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

61. Ukradl/a jsi někdy něco z auta?

- (1) Ne ^ přejdi na otázku 62 ano ^
(2) Ano ^ Pokud **61.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky: 61.1-let

- Došlo k tomu také během
61.2 posledních 12 měsíců?
V posledním případě j si to
61.3 dělal/a sám/a nebo s
druhými?
Přišel na to v tomto případě
61.4 někdo?

61.5 Byl/a jsi za to v tomto
případě potrestán/a?
- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky
(1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Nikdo jiný
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

62. Sebral/a jsi někdy někomu peněženku, kabelku, tašku nebo něco takového?

(1) Ne ^ přejdi na otázku 63 ano ^

(2) Ano -§ Pokud **62.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky:

62.1-

62.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

(1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ___)

62.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

62.4 Přišel na to v tomto případě někdo?

(1) Ne
(2) Moji rodiče

(3) ^ Policie
(4) Učitel
(5) Nikdo jiný

62.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

63. Nosil/a jsi někdy s sebou zbraň, třeba hůl, nůž nebo řetěz (mimo kapesního nože)?

(1) Ne ^ přejdi na otázku 64 ano ^

(2) Ano Pokud **63.1** Kolik ti bylo let, když j si poprvé měl/a u sebe zbraň?

Odpověz na všechny otázky: 63.1-63.5
let

63.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

(1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ___)

63.3 Při jaké příležitosti jsi měl/a u sebe zbraň naposledy?

(1) Zbraň s sebou nosím vždy
(2) Když jsem šel/šla do školy
(3) Když jsem šel/šla ven s kamarády

63.4 Přišel na to v tomto případě někdo?

(1) Ne
(2) Moji rodiče

(3) Policie
(4) Učitel
(5) Nikdo jiný

63.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

64. Vyhrožoval/a jsi někdy někomu zbraní nebo zbitím, aby ti vydal peníze nebo nějakou věc?

(1) Ne ^ přejdi na otázku 65 ano ^

(2) Ano ^ Pokud **64.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky: 64.1-let

64.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

(1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

64.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

(1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

64.4 Přišel na to v tomto případě někdo?

(1) Ne
(2) Moji rodiče

64.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

65. Účastnil/a jsi se nějaké skupinové bitky na školním dvoře, na fotbalovém stadionu, na ulici anebo jiném veřejném místě?

(1) Ne -> přejdi na otázku 66

(2) Ano -> Pokud ano **65.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé?

Odpověz na všechny otázky: 65.1-65.5

65.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

(1) Ne
let (2) Ano (kolikrát: ____)

65.3 O jakou bitku se jednalo v posledním případě?

(1) Prali jsme se s ostatními dětmi
(2) Bitky se účastnili i dospělí

65.4 Přišel na to v tomto případě někdo?

(1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

65.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

(1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

66. Zbil/a jsi někoho nebo zranil/a holí nebo nožem tak, že musel vyhledat lékaře?

- (1) Ne ^ přejdi na otázku 67 ano ^ **Odpověz na všechny otázky: 66.1-**
(2) Ano -§ Pokud **66.1** Kolik ti bylo let, když j si to let

- 66.2** Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
- 66.3** V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dalšími dětmi, vrstevníky
(3) S dospělými
- 66.4** Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
- 66.5** Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

67. Prodával/a jsi někdy jakékoli (měkké nebo tvrdé) drogy nebo působil/a jsi jako zprostředkovatel/ka?

- (1) Ne
(2) Ano ^ Pokud ano ^{1?}y **Odpověz na**

- 67.1** Kolik ti bylo let, když j si to udělal/a poprvé? _____ let
- 67.2** Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)
- 67.3** V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dalšími dětmi, vrstevníky
(3) S dospělými
- 67.4** Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný
- 67.5** Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

68. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání tvých

			Střední škola s maturitou	Vysoká škola	Nevím
	Základní škola	Vyučen/á	(3)	(4)	(5)
rodičů?			☐	☐	☐
	(1)	(2)	☐	☐	☐
Vzdělání matky	☐	☐			
Vzdělání otce	☐	☐			

69. Jak je pro tebe důležité, co si o tobě myslí tví rodiče?

Mimořádně důležité	Důležité	Spíše důležité	Jak kdy	Spíše nedůležité	Nedůležité	Úplně nedůležité
(1)	(2)	(3)	(4) (5)	(6)		(7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

70. Jak je pro tebe důležité, co si o tobě myslí tví kamarádi ve třídě?

Mimořádně důležité	Důležité	Spíše důležité	Jak kdy	Spíše nedůležité	Nedůležité	Úplně nedůležité
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

71. Jak bys hodnotil/a následující výroky nebo stanoviska:

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Tak napůl	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
71.1 Myslím, že lidé, kteří nenosí značkové oblečení, působí nedbale a nemoderně.	☐	☐	☐	☐	☐
71.2 Považuji za hloupé, když mladí lidé pouštějí starší v autobuse sednout.	☐	☐	☐	☐	☐
71.3 Pro mě osobně je důležité prospívat ve škole dobře.	☐	☐	☐	☐	☐
71.4 Člověk se musí snažit, protože jen tak může dosáhnout úspěchu.	☐	☐	☐	☐	☐
71.5 Nepovažuji za špatné, když někdo něco zcizí v obchodě.	☐	☐	☐	☐	☐
71.6 Obdivuji lidi, kteří se dokáží násilím prosadit ve střetu s druhými.	☐	☐	☐	☐	☐

72. Jak se na následující věci dívají tví rodiče?

	Rozhodně souhlasím (1)	Spíše souhlasím (2)	Tak napůl (3)	Spíše nesouhlasím (4)	Rozhodně nesouhlasím (5)
72.1 Pro mé rodiče je důležité, když mohu nosit značkové oblečení, abych nevypadal/a hůř než ostatní.	☐	☐	☐	☐	☐
72.2 Pro mé rodiče je velmi podstatné, abych pouštěl/a starší v autobuse sednout.	☐	☐	☐	☐	☐
72.3 Pro rodiče je důležité, abych ve škole dobře prospíval/a.	☐	☐	☐	☐	☐
72.4 Rodiče ode mne očekávají, že budu pilný/á, protože jen tak se dá něčeho dosáhnout.	☐	☐	☐	☐	☐
72.5 Mé rodiče by vyděsilo, kdyby se doslechli, že jsem v obchodě něco ukradl/a.	☐	☐	☐	☐	☐
72.6 Rodiče považují za správné, když se násilím prosazují ve střetu s druhými.	☐	☐	☐	☐	☐

73. Jak důležité jsou pro tebe, pro tvé chování nebo rozhodování názory tvých rodičů?

Mimořádně důležité (1)	Důležité (2)	Spíše důležité (3)	Jak kdy (4)	Spíše nedůležité (5)	Nedůležité (6)	Úplně nedůležité (7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

74. Jak důležité jsou pro tebe názory učitelů?

Mimořádně důležité (1)	Důležité (2)	Spíše důležité (3)	Jak kdy (4)	Spíše nedůležité (5)	Nedůležité (6)	Úplně nedůležité (7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

75. Jak důležité jsou pro tebe názory tvých prarodičů (dědečka, babičky)?

Mimořádně důležité (1)	Důležité (2)	Spíše důležité (3)	Jak kdy (4)	Spíše nedůležité (5)	Nedůležité (6)	Úplně nedůležité (7)
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

To je vše, na co jsme se tě chtěli zeptat. Velmi děkujeme za tvoji pomoc!